

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE - Pedagogická fakulta

Charles University in Prague – Faculty of Education

Katedra výtvarné výchovy

Department of Art

3. ročník, Specializace v pedagogice - výtvarná výchova

3rd year Specialism in Pedagogy: Pedagogy – Art

Bakalářská práce

Bachelor thesis

MÍSTO A FUNKCE OBJEKTU VE VEŘEJNÉM PROSTORU

Location and function in public space

Vypracovala: Jarmila Legemzová

Vedoucí bakalářské práce

Head of the bachelor Thesis

Michal Sedlák, Mgr.A

Konzultantka

Tutor

Doc. PhDr. Marie Fulková, Ph D.

Praha/ Prague 2011

Prohlašuji, že jsem Bakalářskou práci vypracovala samostatně za použití uvedené literatury.

V Praze dne 6. 6 . 2011

Podpis

Děkuji MgA. Sedlákově za trpělivé vedení mé práce a odborné rady. Děkuji rodině, Ing. Novotnému a přátelům za podporu a pomoc v průběhu mého studia.

Anotace

Práce se zabývá městským veřejným prostorem. Různými podobami, možnostmi a historií jeho utváření. Dále významem existence veřejného prostoru a jednotlivých prvků, z nichž se skládá. Jsou to urbanismus a architektura, doprava, zeleň a přírodní prvky, praktické prvky a umění. Výtvarná část je zaměřena na objekt ve veřejném prostoru, který s daným místem co nejvíce souzní. Předmětem didaktické části je vyburcování žáků k empatii k místu, k navázání vztahu k němu.

Klíčová slova: Místo, funkce, objekt, veřejný prostor, vztah k místu, město, urbanismus, architektura, doprava, zeleň, mobiliář, umění ve veřejném prostoru

Annotation

This bachelor's thesis is about the urban public space. There are covered its different forms, utilization option and its history of formation. Also it is about significance of being public space which is composed of individual elements as architecture, transport, pleasure ground, practical elements and art. Artwork is focused on object in public space, which is in harmony with that place. The object of didactic part is about arousing students to empathy for that place and relationship with it.

Key words: place, function, object, public space, relationship with place, city, urbanism, architecture, transport, pleasure ground, mobiliary, art in public space

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1.1 Veřejný prostor a objekt - jejich význam a funkce obecně	7
1.1.1 Co jsou veřejné prostory	7
1.2.1 Druhy veřejných prostorů	9
1.3.1 Význam veřejných prostranství	10
1.2 Historie utváření veřejného prostoru – měst	12
1.2.1 Pravěk a starověk	13
1.2.2 Středověk - románská doba a gotika	14
1.2.3 Novověk - Renesance, baroko a klasicismus	15
1.2.4 Moderní vývoj veřejných prostranství	16
1.2.5 Veřejné prostory ve 20. století	17
1.3 Pojem „místo“ ve veřejném prostoru	20
1.3.1 Tvar a prostor našeho okolí	23
1.3.2 Formující principy	25
1.4 Jednotlivé prvky městského veřejného prostoru	30
1.4.1 Urbanismus a architektura	30
1.4.2 Problematika dopravy ve veřejném prostoru	34
1.4.3 Význam veřejné zeleně a přírodních prvků:	38
1.4.4 Mobiliář	42
1.4.5 Umění ve veřejném prostoru	43
1.4.6. Absence genia loci	51
II. VÝTVARNÁ ČÁST	53
2.1 Odraz (obraz) místa	53

III. DIDAKTICKÁ ČÁST	57
3.1 Hledání identity místa	57
Závěr	58
Použitá literatura	59
Seznam internetových zdrojů	60
Seznam obrázků	61
Přílohy	62

Úvod

Městský veřejný prostor, na který se v práci zaměřuji, je v současnosti aktuálním tématem. Dotýká se nás všech různými způsoby, fyzicky, symbolicky, psychicky, společensky a v neposlední řadě i esteticky. Aktuálnost tohoto tématu pramení zejména z toho, že do povědomí veřejnosti, jak odborné, tak široké, se dostalo oproti ostatním zemím až v průběhu 90. let 20. století. Kvalita veřejného prostoru u nás značně pokulhává za přístupy, jež jsou nyní ve světě standardem. Současná situace je však taková, že široká veřejnost již začíná posuzovat města i podle kvality veřejných prostranství.

Abychom mohli na moderní veřejné prostory klást požadavky, je třeba znát některé zásady a kritéria, podle kterých můžeme kvalitu posuzovat - jednak objektivně, ale se stejnou důležitostí i subjektivně. Ráda bych v této práci nastínila cestu, jak lze uvažovat o prostoru, objektech a místech, abychom byli schopni rozeznat kvalitní prostor od nekvalitního, případně hledat způsoby, jak jej vytvářet.

Tato práce se zabývá hledáním nebo lépe řečeno znovunalézáním zdravé funkce veřejného prostoru ve městě. Mimo pojmu *prostor* se zabývám *místem*, *objektem* a *prvkem*, protože všechny tyto pojmy a jejich souznění ovlivňuje celkový dojem a kvalitu života ve městě. Bez správně řešeného urbanismu, dopravy, zeleně či kulturních prvků ve vzájemném propojení není již možné naplánovat dlouhodobě fungující veřejné prostory. Cílem by mělo být vytváření přívětivých míst, která budou člověku blízká, která budou fungovat jako socializační prvek a budou nenásilně vybízet ke komunikaci a hře. S tím souvisí i současná problematika umění ve veřejném prostoru, jehož funkce se za poslední století změnila, stejně jako role autora, který se mění v dokumentaristu, sociologa, psychologa nebo politika. Tyto role a artefakty ve veřejném prostoru z nich pramenící mohou být mimo jiné podnětem k veřejné diskusi a setkávání lidí. Platforma současného umění je velice intenzivně otevřená komunikaci.

V následujících kapitolách zmapuji zejména aktuální stav nejen výše zmíněných témat, ale i další, která považuji za důležitá. Nastíním i způsoby uvažování, které mohou vést k vytvoření pozitivního vztahu k našemu okolí a zlepšování jeho stavu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Veřejný prostor a objekt - jejich význam a funkce obecně

V poslední době je veřejný prostor často skloňovaným termínem především mladší generací. Tato práce se bude zabývat veřejným prostorem mimo jiné jako sociálním a estetickým prostředím. Je to fyzický prostor, který nás denně ovlivňuje vědomě i nevědomě, působí na nás psychicky i fyzicky – ovlivňuje náš pohyb, jeho směr, rychlost, nebo pohodlnost.

Veřejné prostory města jsou tvořeny sítí ulic, náměstí, zelených ploch a ostatních veřejných prostranství a jsou výsledkem dlouhodobého procesu růstu a proměn města. Jako součást městského prostředí vytvářejí prostor pro společenské aktivity. Veřejné prostory města jsou důležitým prvkem utváření městské struktury, vytvářejí specifické znaky prostoru, plní reprezentativní účel a mají nezastupitelnou úlohu v obrazu města. Nároky na vybavení a uspořádání veřejných prostorů se mění podle společenských požadavků. Veřejné prostory odrážejí soudobé společenské, kulturní, technologické a ekonomické podmínky rozvoje společnosti a osídlení. Forma veřejných prostranství odpovídá jejich obsahu a náplni; utvářela se během celého období vývoje a proměn měst - jsou to ulice, náměstí, parky a celá řada dalších (a na ně navazujících) forem. Forma veřejných prostorů je rovněž ovlivněna způsobem jejich využívání a funkční náplní pro kterou byly vytvořeny.

V současném pojetí je veřejný prostor nejen kulisou, ale přímo nástrojem života v občanské společnosti. Na úpravy veřejných prostorů se začíná pohlížet jako na věc veřejnou a na architekta/urbanistu jsou kladeny požadavky komunikace s veřejností a respektování jejích požadavků a jeho využitelnost.

1.1.1 Co jsou veřejné prostory

Veřejný prostor jako termín vychází z překladu anglického výrazu „public space“. Jeho výklad je vnímán jako jakýkoli prostor, který není privátní. To znamená, že není součástí soukromé sféry. Public spaces jsou vymezeny nejčastěji zástavbou, vysokou zelení, terénem a ostatními prostorotvornými

prvky. Měřítko, tvary, kompozice a proporce těchto prostorů souvisí s jejich funkcí, polohou a významem v organismu města nebo krajiny. Veřejný prostor slouží jako místo střetávání a komunikace ve všech jejích rovinách – od politicko-právní, přes sociální sféru až k fyzické podstatě tohoto prostoru, která je důležitá pro existenci města. Město se neobejde jak bez frekventovaných, živých a rušivých prostorů, tak bez prostorů klidových a pobytových. Prostory tak svým tvarem i obsahem vytvářejí hierarchizovaný systém, který mj. usnadňuje orientaci a pohyb po městě. *„Veřejný prostor je chápán jako prostorová metafora, která ukazuje něco otevřeného, vymezeného pro vše, co se týká veřejnosti. Nejsou to pouze prázdné plochy mezi budovami. Jsou to místa, kde se lidé navzájem setkávají, jsou to obývací pokoje města, kde se odehrávají rozhovory, mimořádné události i každodenní lidské činnosti. Veřejné prostory proto musíme chápat nejen v jejich prostorové dimenzi – jako otevřená, volně přístupná prostranství, ale i v jejich dimenzi společenské, jako prostor pro veřejný život.“*¹⁵ Z uvedeného vyplývá, že by toto téma nemělo být na okraji našeho zájmu co se týče prostředí, ve kterém žijeme. Naštěstí se přístup lidí k jejich okolí začíná pomalu utvářet - veřejné prostory a jejich problematiky nabývá znovu na významu v souvislosti s regenerací zejména centrálních částí měst a znovuvytvořením urbanity v nich. Aby prostor byl dostatečně živý a měl městský výraz, musí přitahovat obyvatele, musí se stát místem určitých aktivit. Místo je termín, k němuž se dostaneme později, nicméně je třeba poznamenat, že mezi podstatou prostoru a místa je rozdíl, který bychom si měli uvědomovat. *„Prostor je prázdnota, kterou fyzicky neděláme, ačkoli ji umíme vytvořit. Formy mohou být asertivní, odpovídat pouze vlastním zájmům, nebo mohou utvářet místa a uzavírat je.“*³

Pohledů na veřejný prostor je mnoho a záleží na tom, z jaké pozice se na něj díváme, či jaký obor ho studuje nebo definuje. Pojem veřejný prostor existuje jako termín v urbanismu - vědním oboru. Do obecného používání se dostává právě odtamtud. Urbanismus je spojen výhradně se zastavěným prostorem – městem.

Pro potřeby této práce bych tedy použila definici v následujícím znění: *„Veřejné prostory jsou všechny zastavěné prostory ve městě, které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města, buď nepřetržitě nebo s časovým omezením (např. zavírání parků na noc). Základní charakteristikou veřejného prostoru je jeho obyvatelnost spojená s užitností*

*pro obyvatele, tj. musí sloužit obyvatelům města k provozování nejrůznějších činností pohybových (chůze, jízda), pobytových (sezení, hry)*¹⁴ K této definici bych doplnila, že veřejný prostor plní i funkci kulturní.

Pod pojmem veřejný prostor si tedy představíme prostor v existující urbanistické struktuře jakýchkoli sídel, který je nezastavěný, otevřený a přístupný všem občanům – nezávisle na jejich pohlaví, rase, etnicitě, věku nebo socioekonomické úrovni. Veřejné prostory se nacházejí na veřejném pozemku a slouží veřejnosti.

1.2.1 Druhy veřejných prostorů

Urbanistická teorie o veřejných prostorech se doposud nevypořádala s problematikou obecně uznávaného definování jednotlivých typů veřejných prostorů. Pojem veřejný prostor je obecně chápán pouze v souvislosti s městem.

V této práci se budu dále zabývat výhradně městskými veřejnými prostory. Ty již můžeme dále podrobněji dělit. *„Pojmy jako ulice, náměstí či nábřeží jsou sice denně používané, přesto jejich obecně přijímané definice chybí.“*¹⁵ Definice prvních dvou nejznámějších typů by mohly vypadat následovně:

Ulice – Ulice je jednoduše cestou mezi domy. Mimoto je v našich myslích tento termín spjat s *„otevřeným městským prostorem vymezeným tzv. koridorovou zástavbou, tj. protáhlý tvar, opticky vymezený obvykle objekty“*¹⁵

Obrázek 1 - Příklad ulice (pěší zóna v Písku)

Náměstí – druhý typ veřejných prostorů je náměstí, které je tvořeno otevřeným prostranstvím mezi zástavbou domů, jimiž je ohraničeno. Náměstí je jeden z rozhodujících skladebních článků města a jeho centra, slouží převážně ke shromažďování lidí a má proto svůj účel zdůrazňovat tím, jak vypadá. Je charakterizováno optickou ohraničeností – zelení, objekty, tvarem, úpravou povrchu a vybavením.

Obrázek 2 - Husovo náměstí v Berouně²²

1.3.1 Význam veřejných prostranství

V poslední době je veřejný prostor často skloňovaný termín. Především mladší generace nejen architektů, urbanistů a umělců začíná být k jeho stavu citlivá. Co se týče našich měst, kvalita prostor, které jsme zdělili z období normalizace, není dobrá a ta nově vytvořená či revitalizovaná se ne vždy zcela zdaří. V současnosti je veřejný prostor atakován hned z několika stran – dochází k postupné privatizaci a bývá nahrazován tzv. soukromými prostory s veřejným přístupem, někdy nazývány „antiparky“. Mezi ně patří průmyslové parky, kancelářské parky, nákupní parky a centra – jedná se o prostory u budov, které jsou obklopeny trávníky, případně stromy, ale nejsou určena k odpočinku a rekreaci ani pro používání širokou veřejností. Jejich provedení spíše odrazuje od zastavení se. Jsou spíše jako obrazy v muzeu, na které se můžeme dívat, ale nesmíme se jich dotknout. V těchto prostorech se nevyskytují žádní lidé a kde nejsou lidé, tam chybí sociální dimenze veřejných prostranství, která je tak podstatná pro kvalitu života ve městě. Z toho plyne, že tato místa skutečný veřejný prostor nahradit nemohou, mají svůj provozní režim, který není otevřen různým aktivitám, ale jako v každém jiném

nekvalitním prostoru dochází pouze k těm nezbytným činnostem, protože lidé z nich mají tendenci pospíchat domů. Na druhou stranu: „*Když mají venkovní prostory vysokou kvalitu, nezbytné aktivity probíhají přibližně stejně často, mají však jasnou tendenci se prodlužovat, protože materiální podmínky jsou lepší. Navíc se ale objeví široká škála volitelných aktivit, protože místo a situace nyní lákají lidi aby se zastavili, posadili se, jedli, hráli a tak podobně*“⁴.

Je tedy jasné, že veřejná prostranství mají vliv na chování lidí v nich. Na základě dostupných informací můžeme nyní identifikovat některé hodnoty, nebo indikátory kvality, čím by se měl veřejný prostor stát: místo setkávání, zdroj zážitků a inspirace, fórum pro politickou reprezentaci, místo sociálního učení a výměny informací, místo sociální inkluze a místo pro toleranci.

Ještě před tím, než přejdu k historické analýze veřejných prostor, která zahrnuje částečně i vývoj prvků a objektů v nich, musím doplnit, že definice pro pojem objekt, kterou bych mohla použít pro potřeby této práce pravděpodobně neexistuje. Nicméně dá se říci, že objektem rozumíme všechny předměty hmotné podstaty, které nás na každém kroku obklopují. V našem případě jde zejména o domy, dopravní objekty, zeleň, praktické prvky jako je mobiliář a v neposlední řadě i umělecké objekty.

1.2 Historie utváření veřejného prostoru – měst

Jak jsem zmiňovala v předešlé kapitole, ani ohledně historie a vývoje veřejných prostorů dosud nebyla zpracována žádná obecně přijímaná teorie. Nyní ve stručnosti popíši historii utváření měst a veřejného prostoru, pro pozdější rozvinutí tématu urbanismu v současnosti. Můj pohled je zaměřen na prostorovou a městotvornou stránku problému, dále doplněn o informace o vývoji veřejného prostoru v dějinách lidstva obecně.

Veřejný prostor je tedy důkazem své doby a jeho kvalita je prověřována v čase. *„Někdy, když se snažíme udržet věci natrvalo, se nám zdá, že minulost znala odpovědi. Původní lidová architektura nebyla jen ekologicky udržitelná. Ztělesňovala úplnou integritu, zakotvenost v místě, propojení se zdroji, lidskými žebříčky hodnot a uspokojení archetypálních lidských potřeb. Její tvary byly jediné, které její technologie uměla vytvořit, dokonale odpovídaly klimatu: přesně manifestovaly sociální kulturu: a byly ztělesněním duchovního pohledu na svět. To neznámá, že svět byl dokonalý. Byl netolerantní, nespravedlivý, pronásledovaný chudobou a často násilnický. Myšlení minulosti propojovalo neznalost, předsudky a přijímání autority s moudrostí založenou na zkušenostech.“*³ Dnes již víme, že špatně postavené stavby nevydržely věky, ty dobře postavené však ano. Čas je proto největším a nejkritičtším indikátorem kvality staveb.

Veřejné prostory různých druhů a forem vznikaly a vyvíjely se od nejhlubší minulosti, prakticky od vzniku měst. Byly to hlavně prostory společenské a reprezentativní, shromažďovací a tržové. Pro veřejné prostory je charakteristické jejich sepětí s danou epochou, způsobem života a společenskými zvyklostmi - to vše se promítalo do způsobu využívání veřejných prostranství i do jejich prostorového utváření. Samotná potřeba volného prostoru je atributem psychologickým - člověk ho potřebuje v protikladu k prostoru zastavěnému.

Z historického hlediska můžeme shrnout vývoj městských veřejných prostorů do těchto etap: Pravěk, starověk, středověk, románská doba, gotika, renesance, baroko, klasicismus, moderní doba a současnost.

1.2.1 Pravěk a starověk

Předměstské osídlení mělo jednoduchou skladbu, která byla odrazem jednoduché struktury společnosti. Počátky veřejných prostorů můžeme vysledovat již od vzniku prvních sídel - je to volný prostor chráněného sídla, nemá dosud zcela jasnou formu, smysl a účel, ale je důležitý již svou existencí - je to prostor předznamenávající budoucí centrální prvek sídla a předjímající jeho funkce. Je to volný prostor pro shromažďování před chýší náčelníka či šamana, je to volný prostor pro směnu zboží, nebo to jsou prostory kultovní.

Na našem území se můžeme setkat s typem předměstského sídla zvaným keltská oppida. Naše poznání života této kultury není bohužel příliš ucelené, nicméně ze známých pramenů obecně vyplývá, že všechna tato sídla měla rozsáhlá opevnění. Uvnitř sídla stávaly dvorce obehnané ohradami a mezi ohradami vedly úzké uličky. Dvorce měly buď charakter větších zemědělských usedlostí nebo sloužily jako řemeslné dílny, z čehož vyplývá, že život obyvatel se odehrával převážně v rámci jednotlivých ohrad. Veřejný prostor plnil pouze účel komunikační.

Potamické společnosti Starého i Nového světa se vyznačovaly vyspělou městskou kulturou. Mezopotamská a egyptská města měla vyvinuté široké a monumentální slavnostní procesní třídy; funkce trhu se odbyvala zpravidla před hradbami měst. Značný význam měly centrální prostory v těžišti měst v prostoru palácových okrsků (zejména mezopotamská města), která však nebyly přístupné pro všechny obyvatele. Příkladem vrcholného typu mezopotamského města je Babylon se svým pravidelným půdorysem a čtyřmi branami. Byl vystavěn na řece Eufrat, která protékala středem a v těžišti města byl situován palácový okrsek. Prostory města byly tvořeny širokými procesními třídami v monumentálním měřítku jako je například třída procesí s lštařinou bránou.

Kontrastně oproti bravurně naplánovanému městu mohly působit takzvaná neplánovaná sídliště (např. Veset), která se volně vytvářela zejména ve starém Egyptě. Tyto se vytvářely po dlouhé věky a v důsledku toho se vytvářel labyrint úzkých, bizardně zkroucených uliček. Známe však i striktně a plánovaná města jako například Lagun či Achet-aton. Nicméně charakteristické pro egyptská města bylo ve velké míře společenské dění ve

veřejném prostoru – tanec, zpěv a hudba, to byla neorganizovaná, spontánní zábava, která probíhala nejčastěji pod širým nebem.

Další kultura s rozvinutým veřejným prostorem bylo starověké Řecko. „...vedle ulic, určených především pro dopravu a pohyb to jsou agory, které představují jasnou prostorovou a funkční podobu veřejného prostoru a jsou první formou náměstí ve vývoji měst. Staly prvními záměrně koncipovanými prostory určenými pro společenské a obchodní aktivity obyvatel města“.¹⁵ Je třeba zmínit, že zde se jedná o místo ve veřejném prostoru, které by podle mého názoru mělo být předobrazem dnešních městských prostorů, protože agora zastávala funkci dnešních kaváren, hospod, kulturních domů, klubů, ale také korza. Bylo to významné a obyvateli vyhledávané místo ve veřejném prostoru, kde se odehrával společenský a kulturní život. Postupně se jednotlivé funkce diferencovaly do jednotlivých útvarů. Důsledek můžeme pozorovat v současné době, kdy jsou od sebe jednotlivé činnosti striktně odděleny, jen zřídka se prolínají. Ještě menší prolínání činností pak můžeme pozorovat v současnosti právě ve veřejném prostoru.

Římská fora (v Římě Fora Romana) přináší další obohacení veřejných prostorů - náměstí, a to po stránce tvarové, prostorové i funkční a další nové druhy veřejných staveb (např. lázně). Významným prvkem veřejných prostor je z mého pohledu zavedení standardních měr a vah na fóru, stejně tak zaplnění velkých obdélníkových prostranství podstavci pro pamětníky a jezdeckými sochami, jež se staly orientačními body, nebo místem na scházení k rozhovoru apod.

1.2.2 Středověk - románská doba a gotika

Ve středověku pokračuje vývoj ulic a náměstí (a dalších typů veřejných prostranství) svébytným způsobem spjatým se středověkou společností, kulturou a myšlením. Určující se stává představa prostoru jako ohraničeného místa. Středověké město vzniká jako ohrazené opevněné sídlo. Tuto představu stavebně vyjadřovaly městské hradby, uzavřená náměstí a vertikální věže. „Záměrná kompozice v uspořádání celého města se ve středověku vyskytuje ojediněle, je to doména dalšího období - novověku. Záměrnou koncepci vykazuje zpravidla pouze samo náměstí. Výjimečnou výjimkou je řešení Nového města pražského, které ve své struktuře a uspořádání vykazuje jasné prvky záměrné kompozice jak celého útvaru, tak

jednotlivých prostorů - jsou tím předjímány myšlenky a koncepce následujících období.“¹⁵

Veřejným prostranstvím u středověkých měst jsou především ulice a náměstí s tržní funkcí, a náměstí s nejbohatšími měšťanskými domy a radnicí, které náleží měšťanům. Zde se provozovala především řemesla, obchod a trh. Náměstí (hlavní náměstí) bylo výrazem moci a bohatství města. Středověké ulice byly řešeny s ohledem na svou funkci – provoz středověkého města.

Chrámy byly v našich zemích zpravidla situovány na samostatné malém náměstí (ale není to pravidlo) s nízkou zástavbou tak, aby vynikla velikost a výška chrámu a tím jeho duchovní význam. Dá se říci, že ve veřejných prostorech středověkého města dominuje funkce obchodní (na náměstích) a duchovní v prostorech kolem chrámu, kde se odehrávaly například oblíbené náboženské hry.

Vzhledem k tématu této práce je velice důležité uvědomit si, že jádra většiny našich měst jsou tvořena veřejnými prostranstvími, která vznikla právě ve středověku. Jejich půdorysná stopa se do dnes v zásadě nezměnila a ovlivňuje tak charakter veřejného prostoru dodnes.

1.2.3 Novověk - Renesance, baroko a klasicismus

Inspirativním vzorem pro stavbu měst a tvorbu jejich veřejných prostranství se v novověkém období staly jak velké přestavby měst, hlavně Říma a Paříže, tak další důležité realizace nových měst a parkových či zámeckých souborů. Je nutno zdůraznit, že novověk, který navázal na prostorovou bohatost antickou, změnil řadu středověkých prostorů, přinesl nové myšlenky, prostorové pojetí města a tvorby veřejných prostranství. *„Novověká stavba měst (renesanční, barokní, klasicistní) navazuje na duchovní, kulturní a umělecký odkaz antiky a pojímá hmotovou strukturu města v jeho prostorových a kompozičních souvislostech. Na rozdíl od středověku se snaží provázat jednotlivé prostory záměrně kompozičně mezi sebou. Projevuje se zde osovitost, symetrie a další nástroje prostorové kompozice. Každá epocha novověku má v prostorovém uspořádání a architektuře (renesance, baroko, klasicismus) své vlastní specifické rysy utváření a řešení městského prostoru.“¹⁵*

V epoše novověku vzniká (na rozdíl od středověku) celá řada nových prostorových forem náměstí např.: lichoběžníkové , tvaru "L" (náměstí sv. Marka v Benátkách - renesance), oválné nebo kruhové vymezení prostoru. U tradičních forem (obdélník, čtverec) se objevuje nové pojetí vymezení prostoru (zeleň a vodní plochy) např. u náměstí Svornosti v Paříži je prostor náměstí vymezen objekty pouze na užší severní straně, ostatní jsou vymezeny zelení a řekou Seinou. Na významu nabývají parky, které se stávají významným prvkem města. Významným charakteristickým znakem novověkého uličního prostoru jsou, mezi jinými, rovněž monumentální bulváry se zelení, které se budovaly na sklonku historického období vývoje měst v řadě evropských měst. Nové myšlenky pojetí prostoru se odrážejí nejen v řešeních nových prostorů a souborů, ale i při přestavbě dřívějších urbánních struktur.

1.2.4 Moderní vývoj veřejných prostranství

Moderní vývoj zahrnuje období přechodu od historické etapy stavby měst k moderní (zhruba v 19. století) a období 20. století do současnosti.

Konec historické a počátek moderní epochy vývoje měst se v urbanistické struktuře projevuje výrazně především v průběhu celého 19. století (v našich zemích hlavně od druhé poloviny 19. století) a souvisí se společenskými, ekonomickými a technologickými změnami, které v této době nastaly. Kolaps tehdejších měst a jejich následný růst v období průmyslové revoluce, který v této době přelomu ve vývoji měst nastal, způsobil nevratné proměny struktury města a přinesl do nich nové funkce a organizaci, prostorové formy, nové formy dopravy (v tomto období hlavně železnice) a změnil postupně strukturu městského organismu jako celku. Prosperující města rostla, zvětšovala se a výrazně měnila svoji funkční, prostorovou a provozní strukturu, která do té doby prodělala značné změny (od doby středověku). S růstem velikosti měst se měnil rovněž jejich vztah k okolní krajině a osídlení - velká města vstřebávala postupně okolní osídlení, převážně venkovské.

Hlavní proměny ve vývoji měst a veřejných prostorů v období přechodu k modernímu vývoji měst byly především:

- **zakládání parkových okruhů a sadů v prostoru bývalých hradeb a hradebních okruhů** - města (zejména větší nebo ta, která se výrazně

rozrostla v období průmyslové revoluce) se propojila s předměstími, okolní zástavbou a sídly, s novou výstavbou vznikají nová veřejná prostranství.

- **ulice, bulváry, náměstí a parky** - nově založené veřejné prostory se mohly stát ohnisky další výstavby (např. u nás náměstí Konečného v Brně)
- **železnice** - bývá přiváděna k městu, vnáší nevratné změny do struktury města, vznikají nové typy veřejných prostranství - např. přednádražní prostory apod.
- při realizaci nových stavebních regulací zástavby jsou **rozšiřovány a napřimovány stávající uliční prostory**, vznikají nové průrazy (hlavně dopravní důvody - pouliční dráha a nové komunikace), v důsledku proměny stávajících prostorů a zástavby zanikají některé historické veřejné prostory, v důsledku proměny stávající struktury města jsou upravovány a měněny prostory náměstí.

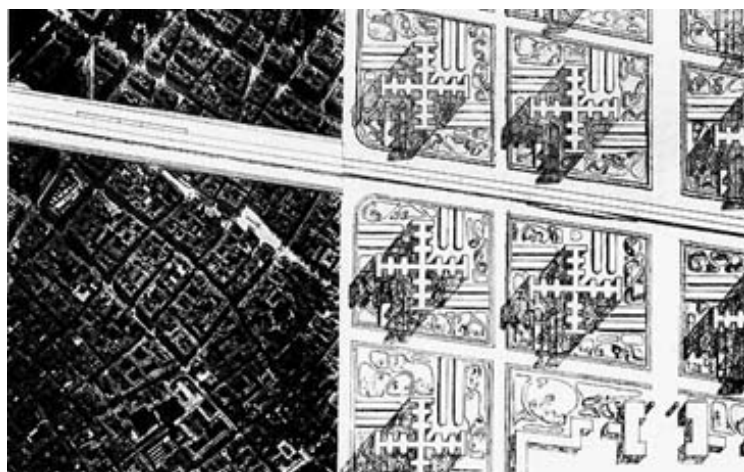
V tomto období vznikají i první moderní koncepce měst, které přispěly k pojetí moderního města a městského prostředí. Tyto myšlenky byly plně rozvinuty ve 20. století.

1.2.5 Veřejné prostory ve 20. století

Ve 20. století pokračuje proces započatý v předchozím období a je postupně dokončován proces proměny historického města v moderní. V řešení otázek koncepce a rozvoje města funkcionalistický přístup, který se formuje postupně od kritiky hygienických podmínek tehdejší zástavby k jasným koncepčním zásadám a rozvolněným formám zástavby. Jsou rozváděny další koncepční myšlenky uspořádání měst. Ulice se stávají postupně dopravními koridory, ve kterých se zmenšuje prostor pro pěší. Nově vznikající veřejné prostory v důsledku realizace volných forem zástavby nebývají tak jasně prostorově vymezeny jako prostory dřívější. Vrcholem této epochy je bezesporu soustava bulvárů, ulic a náměstí, jež reflektují funkcionalismus, ale stále si zachovávají základní rysy dobře fungujícího města - např. v Hradci Králové. Autorem koncepce je prof. Josef Gočár, jehož

řešení veřejných prostorů patří ke špičkám funkcionalismu nejen u nás, ale v celém evropském kontextu.

Nelze nezmínit další výjimečnou postavou funkcionalistické tvorby, kterou byl architekt Le Corbusier. Vytvářel návrhy uspořádání „moderního města“. „V Le Corbusierových představách zmizel systém ulic a náměstí, trvalý základ prostorové struktury dosavadních měst. Tradiční město se Le Corbusierovi zdálo s automobilovým provozem neslučitelné.“¹⁴ Tradiční ulice je v jeho představách nahrazena například autostrádou. Důležité je, že se Corbusierovy vize se stala předobrazem budování poválečných měst v celé Evropě.

Obrázek 3 - Existující struktura města se střetává s novou, Le Corbusierova kresba nové Paříže²⁵

Poválečný svět je charakteristický svým rozštěpením na dva železnou oponou striktně oddělené tábory. Čechy se staly součástí prostoru „za oponou“ a to včetně života a formování veřejných prostorů. Komunistická diktatura používala při výstavbě předválečné funkcionalistické teorie. Dnes víme, že z toho plynulo nahrazování veřejných prostorů nákupními středisky a „prázdnem“ mezi jednotlivými panelovými domy. Důsledkem zvyšujícího se automobilismu byla zhoršující se kvalita veřejného prostoru do té míry, že se pěší chůze stala druhořadým způsobem pohybu člověka.

Nový zájem o veřejné prostory přinesla až normalizace. Zchátralá místa a prostory se staly novým nástrojem propagandy. Mnohé z nich prošly sice nákladnou, ale jen zřídkakdy citlivou rekonstrukcí. Co se objektů ve veřejném prostoru týče, na vybraných veřejných prostorech se vedle

„osvoboditelů“ a jejich tanků začaly objevovat sochy diktátorů. Významným negativem těchto budovatelských počinů byla minimální péče o veřejné prostory a objekty v nich, dále výtvarná a materiálová unifikace objektů i ploch. *„Kamenná dlažba byla nahrazována buď betonovými dlaždicemi nebo asfaltem, různorodé litinové lampy pouličního osvětlení vystřídaly unifikované výbojky v kombinaci jásavé žluté a bílé. Chodníky lemovala červenobílá zábradlí, aby snad pěší neobtěžovali motoristy. A to vše od Aše až do Košic v úplně stejném provedení“*¹⁵ Je třeba zmínit, že to nejhorší, čeho se socialismus na veřejných prostorech dopustil, bylo vypuzení lidí nejprve z veřejného života, následně i z veřejných prostorů. Ty sloužily pouze jako koridory nutného pohybu. Jedinou výjimkou byly státem organizované oslavy a svátky – např. povinný prvomájový průvod na hlavní městské ulici. Lidé se do veřejného prostoru vrátili dobrovolně až v listopadu roku 1989.

Po sametové revoluci se vrátil život do veřejného prostoru a to v podobě odstraňování soch komunistických imperátorů. Období úprav veřejných prostorů krátce po revoluci probíhala z popudu vedení města a byla organizována příslušnými odbory úřadu. Veřejnost byla prakticky z celého prostoru vyloučena. Bohužel záleželo pouze na architektovi, do jaké míry vytvoří výtvarnou kreaci a do jaké míry bude pamatovat na to, že tvoří prostor, ve kterém se budou každodenně pohybovat a žít lidé.

V současnosti je problémem mimo automobilismu i nový fenomén – komercializace. V souvislosti s ní se stává problémem skutečnost, že komerční areály a nákupní centra umístěná na okrajích měst bez vazby na jeho systém veřejných prostorů a orientované na dojížďku automobilem, ve svém vnitřním prostoru imitují veřejné prostory města a tak vytvářejí umělý svět, jehož cílem není multifunkční a multikulturní interakce, ale pouze spotřeba a zisk.

V současnosti vznikají trendy, koncepce, aktivity a hnutí, které se snaží přispět ke kultivaci, regeneraci a obnově kvality městského prostředí, k rehabilitaci významu veřejných prostorů a obnovení jejich účinnosti.

Moderní koncepce a požadavky směřující k tvorbě a obnově veřejných prostorů jsou:

- tendence k omezení motorové dopravy
- důraz na pěší pohyb resp. cyklisty organizace a úspornější řešení dopravy, dopravní zklidňování
- obyvatelnost veřejných prostorů, rehabilitace tradičních veřejných prostorů - ulice a náměstí - pěší a obytné zóny

1.3 Pojem „místo“ ve veřejném prostoru

V této kapitole se zaměřím na rozhodující termín - „místo“. Tento pojem nás přivede ke stanovení požadavků, které od veřejného prostoru vyžadujeme, zejména pokud přijdeme na to, do jaké míry nás místa v našem okolí ovlivňují. Místo zdaleka není jen ohraničeným prostorem ve městě, který se nám jeví jako součást naší každodenní reality. Není neměnnou daností v našich životech, aniž si to uvědomujeme, hluboce se dotýká našich osobností a podílí se na jejich utváření. Je jedním z faktorů, který má vliv i na dění ve společnosti a vztahy v ní. Člověk se je schopen adaptovat na místo, ve kterém žije jak zvenčí tak zevnitř. Na člověku se odráží skutečnost, že je denně obklopen tvary určité kvality. O to více působí místa tvořící svět okolo nás. Právě místa jsou nádoby, uvnitř kterých žijeme a rosteme. Je sice pravda, že lidská duše umí překonat vnější vlivy, většinou tak ale nečiní. Tvary a prostor mohou rafinovaně tvarovat osobnost a komunitu, ale také mohou živit a urychlovat vývoj společnosti a jedince. Všechny aspekty našeho prostředí se v nás otiskují prostřednictvím všech našich smyslů, na všech úrovních bytí a na třech úrovních sociální škály: osobní, sociální a univerzální.

To, co máme rádi, je osobní. Jako například vkus v otázce barev. Ty nás mohou ovlivňovat ale i fyziologicky: modrá a zelená uklidňují, zatímco červená, oranžová a žlutá přinášejí oživení, každá barva a odstín jiným způsobem. Také kontext ovlivňuje barvu. Osvětlená okna vypadají zvenčí žlutě. Zevnitř se noc zdá být modrá. Ale domy uvnitř žlutě nepůsobí a noc prožívaná venku modrá není.

Právě proto jedno místo každý vnímá velmi subjektivně z mnoha hledisek a dřívějších zkušeností. *„Na kulturní úrovni platí, že pohled na doškové střechy vyvolává v očích Angličana nostalgické asociace bukolického*

„zlatého“ věku. V Irsku ovšem toto kouzlo často přebíjí vzpomínky na dobu *kruté chudoby*.⁴³ Tento úkaz by se dal nazvat „nárazem na kulturní asociace“. Protože jsou kulturní asociace zakořeněny v psychice velmi hluboko, jsme si jich vědomi jen zřídka. Snahy začlenit témata paměti do určitého prostředí ale nemají téměř žádný dopad, protože paměť lidstva není v mozku, ale je součástí duše.

Opakování historických forem není jen záležitostí lokální identity. Hradby a zámky ztělesňují archetypální formy moci. U demokratických institucí jsou často použity prvky renesančního paláce. Některé archetypy jsou nám dány kulturně. Jiné jsou v lidstvu zakořeněny od samého počátku často v souvislosti s pouhým přežitím.

Na takto univerzální úrovni ovlivňují místa, která jsou na pohled, na dotek a na poslech tvrdá či měkká, naše myšlení, pocity i chování. Tvrdé, pevné a hranaté prostředí stimuluje jasnost intelektu, a může v našich pocitech vyvolat škálu účinků, od asketické vyrovnanosti k odmítání. Měkké a poddajné prostředí může být jak přívětivé, tak nepříjemně uzavírat. Další polarita existuje mezi uspořádanou strohostí a chaotickou hojností věcí. Asketické prostředí podporuje vnitřní bytí, zatímco bohaté zařízení vnějšího života dodává místům dojem zabydlenosti.

Psychologické a fyziologické prvky se vzájemně ovlivňují a subjektivní, kulturní a univerzální reakce bývají propojeny. Tyto propletené úrovně ovlivňují naši reakci na konkrétní místo. O osobních preferencích obvykle víme, rozpoznáváme i kulturní, ale univerzální úroveň je nejméně vědomá. A přitom je nejsilnější, protože se často dotýká nejhlubších částí našeho bytí, je to prvek, který sdílíme s celým lidstvem.

Naše okolí si plně uvědomujeme jen zřídka. Fyzické prostředí působí přímo na naše vnímání, jeho vliv je jemný, ale mocný. Srovnajme, jak se cítíme ve stínu roztančených lístků, kterými na nás prosvítá slunce, a jak pod sodíkovým pouličním osvětlením. Jak se rozhovor ve skupině lidí vyvíjí u kulatého stolu a jak se postupně rozdrobí na skupinky u stolu hranatého.

Ať jsou kvality našeho okolí konfrontační nebo harmonické, v obyvatelích vždy rezonují. Nesourodé okolí provokuje k sociální disharmonii a zvyšuje hladinu stresu.

Smysly, se kterými se rodíme, dokážou rozlišit i jiné nuance barev, zvuků a pachů. Když jsou místa příliš nudná, nenamáháme se je „vnímat“. Dopravní ruch je často tak dominantní, že si často nevšimneme jiných kvalit. Stejně působí také jednotvárnost, která bývá výsledkem plánování, kde myšlenka převálcuje pocity a spontánní jednání. K tomu dochází až příliš často, neboť vzdělání upřednostňuje intelektuální vývoj před rozvíjením smyslů.

Současným fenoménem je velice nízká tendence se angažovat v místech, kde žijeme. Zejména jde o místa, kde nemůžeme dění kontrolovat, kde nám není znám vlastník – prostor bez konkrétního vlastníka. Vlastníkem míst by měla být komunita, aby existoval veřejný prostor pro vykonávání společných funkcí. Jinak vzniká izolace těch, co mají (většinou majitelů domů) od těch, co nemají (ostatní obyvatelé včetně dětí a dospívajících). Proto jsou mimo jiné pro komunitu velice důležité sousedské vztahy, které mohou vznikat pouze za předpokladu, že vznikají sdílené prostory. Obchůdek na rohu, čistírna oděvů, společná dílna a komerční centrum se do určité míry vhodně podporují. Dokonce i garáže se společným zařízením – vodními hadicemi, kontejnery pro recyklaci atp. vytvářejí komunitu. Rozptýlené aktivity jsou méně bezpečné, méně se využívají a nepodporují tolik vytváření společnosti.

Nemůžeme lidi nutit, aby se setkávali. Mladí lidé nebudou vysedávat někde jen proto, že se jim to nařídí. Ale můžeme vytvořit vhodné podmínky pro setkávání se. Není dobré vytvořit jen jednu podmínku, ale více, vzájemně se překrývajících: blízkost občerstvení, hudba a trafiky, chodníky sjízdné na in-line bruslích, slunečné závětrí, neformální příležitosti k sezení, například zídky a slunečná schodiště, kde vidíte a jste viděni – na rozdíl od řádných laviček, které vytvářejí zábrany v lidech sedících dostatečně blízko k seznámení. Bohužel především budovy stavěné v souladu s firemní image ignorují biografii místa. Odstřihnuty od místa, komunity, kultury a evolučních změn, odpojují i nás. Naopak domy, které jsou utvářeny podle potřeb místa, jsou součástí jeho cesty, jsou nevyhnutelně spojeny s jeho náladami, hodnotami a četnými souvislostmi. *„Takové místo se dá prožít i s jeho kontexty. Když toto není možné, cítíme potřebu chránit se před jejich vlivem. Na těch ostatních se můžeme uvolnit, svobodně vydechnout a plně odhalit svou osobnost. Čím více budovu cítíme, tím více je spojená s rytmem dne, ročního období, počasí, zráním.“*³

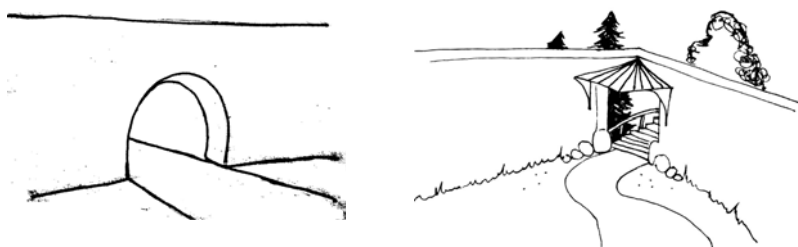
1.3.1 Tvar a prostor našeho okolí

Většina prostředí, ve kterém žijeme, je tvořeno lidskými výtvy. Jsou to zejména budovy, fasády a horizonty, které vytvářejí. Stavby uzavírají, mění a svazují místa. Tvary pracují na jiných principech než prostor. Prostor má své hranice, má svou energii, vidíme tvary, předměty. Žít ale můžeme pouze na místech.

Místa jsou prostory s identitou, tedy s *geniem loci*. Jsou do určité míry prostorově omezena hranicemi a mají vliv na určitý prostor, srdce. Vlastnosti místa na nás mají velký vliv. Je třeba vidět pod povrch tvarů a zachytit jejich dopad na prostor a v konečné fázi i na místo. Člověk se podílí na vytváření prostředí, ve kterém se vyskytuje. Příroda má ale v tomto procesu neodmyslitelnou úlohu, neboť lidská sídla od počátku ovlivňuje krajina a další podmínky, kterým se člověk více či méně tvůrčím způsobem přizpůsobuje. „*Tvar a linie jsou lidské koncepty. V přírodě neexistují. Žádný strom není oddělen od půdy. Jeho kořeny se v okolní půdě proplétají s kořeny ostatních stromů, jeho listy zachycují a mění proudy okolního vzduchu, ptáci, hmyz a mikrobi jsou součástí prostředí, které ho obklopuje. Ale jakmile jej nazveme „stromem“, svážeme ho konceptem. Přemýšlíme o něm jako o formě. V trojrozměrném světě popisují dvojrozměrné čáry pouze to, jak se věci setkávají jako oddělené tvary. Lidské vědomí se již nejméně před 27 000 lety dokázalo oddělit od přírody do té míry, aby vytvořilo abstrakci v podobě linií. První čáry vyjadřovaly pohyb a duši zvířat. Byl to ale první krok k redukci ducha přírody na materiální úroveň, redukci všesmyslového na vizuální a čtyř dimenzí na dvě.*“⁴³ Různé čáry mají různé důsledky. Přímé čáry, které koncentrují energii ve svých koncových bodech, jsou podél své délky zbaveny poezie a vyjadřují napětí. Kroutící se, svíjející se tekuté linie mají svou vnitřní energii.

Osy silně orientované na cíl nás táhnou s sebou, lákají nás. Pro fašistickou architekturu – architekturu období nesvobody – bylo typické, že se hodila pro vojenské přehlídky. Ne každému ovšem vnucený pořádek vyhovuje. Průchody a ulice se zatáčkami a rychlými změnami směru, které nabízejí naší pozornosti nečekané pohledy do stran, nás zvou – ale zároveň nám ponechávají možnost volby. Odtud plyne jejich šarm.

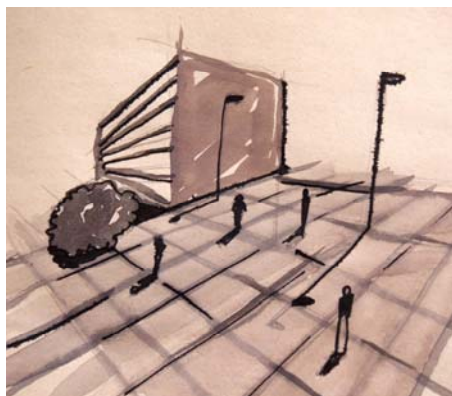

Obrázek 4 a Obrázek 5 - Jak rozdílně na nás tyto dva vchody působí?

V lidském těle jsou přítomny jak pořádek, tak nestálá energie. Tělo je uspořádáno podél os, ale zformováno je i pružně. I když je kostra optimalizována pro vzpřímenou polohu, naše smyslové orgány jsou zaměřeny dopředu a mezi naší levou a pravou polovinou existuje rovnováha. Naše tvary jsou dvojznačně měkké. V našem těle vlastně nikde neexistují přímé linie a pravé úhly, což vede k otázce, zda nám obdobně utvářené prostory opravdu vyhovují.

Přímé linie a plynulé křivky nejsou jen protiklady vzhledu, jsou to také dvě strany řádu života. Křivky sahají od strohých a jednoduchých principů – jako oblouky v kruhu – až po tvary zdánlivě náhodné – bez formy (ve skutečnosti je velmi obtížné nakreslit náhodnou křivku, protože se pohybujeme v rámci komplexní geometrie). Pouhý náznak křivky – stačí velice drobná odchylka – dokáže přímku oživit. Právě tak stačí být jen náznak přímky a křivka získá na jistotě. Mnoho starých domů se ustálilo na jemných křivkách, ale přitom si udržely pevnost původní přímky. Jemné nepravidelnosti čar vytvářejí přívětivou náladu míst. Strojově přímé povrchy jsou „mrtvé“. Dokonce i zvlněné nebo strukturované povrchy dokážou oživit plochá místa. *„Pravoúhlé objemy jsou většinou paralelní a v pravém úhlu k pohybové ose našeho těla. Proto se neustále setkáváme s plány, které konfrontují omezují naše vůlí zamýšlené rozšiřování směrem do prostoru. Pokud se konfrontace nezjemní, mohou takto utvořená místa pohlcovat naši energii a vzbuzovat pocit klaustrofobie. Smířlivé přechody, textura, barva a intervenující prvky mohou tuto sílu oslabit.“*³ Člověku tedy nejsou vlastní jasná rozhraní, protože jej uvádí do pocitu odcizenosti od okolního prostředí. Vymezení musí mít opodstatnění, které vyváží dojem vyvolaný tvary a plochami. Takže i když jsou místa částečně definována svými hranicemi, jsou také generována vnitřní energií. Čím více se blížíme k plotu, tím více se uzavírá park. Takže čím dále od centra parku se nacházíme, tím stísněněji se cítíme. Oheň v otevřeném

prostoru vytváří kruh tepla a světla. Jeho energie vytvoří „místo“ dokonce i v pusté divočině. Čím dále od něj však jsme, tím slabší je jeho vliv. Tyto dva faktory nazývá Chrispoher Day *hranice a pole* místa. V domě jsou pokoje určeny hranicemi, ale domov, ohniště a srdce jsou tvořeny polem.

Obrázek 6 - Neosobní prostor bez místa

Vztahy mezi lidmi modifikuje, aniž si to uvědomujeme, prostor kolem nás. Četnost šikany na hřišti a hádek sourozenců doma je nižší v prostorném prostředí. Ale prostorná města bohužel ne vždy zaručí otevřený veřejný prostor – mnoho místa zaberou ulice a parkoviště. Prostornost souvisí s rozměry pouze částečně. K utváření prostornosti přispívá také klidné prostředí, prostupné hranice a další vlastnosti. Místa, kde porost a tvarování půdy *znejasňují hranice* a skrývají některé oblasti, se srazí na čtvrtinu své velikosti, jakmile je vyklestíme a srovnáme. Bezpečnost si může žádat delší výhledy a méně keřů, ale prostor pak může být menší a obyčejnější. Příliš málo místa znamená příliš málo prostoru k tomu, aby bylo možné vyhnout se problémům. Příliš nudný prostor může vyvolávat soupeření o teritorium, protože neumožňuje jiné kreativní aktivity. Proto jsou války gangů zejména městským fenoménem.

1.3.2 Formující principy

Na v přírodě běžném principu symetrie neustále pracují okolnosti a symetrii rozvrací. Právě tato interakce oživuje místo a dává mu duši. Člověk je s okolním prostředím podprahově neustále v kontaktu. Různé pohyby v prostoru vyvolávají odlišné stavy. Když procházíme budovami a okolo nich, naše pohyby v nás rezonují jako pocity. Pravoúhlé odbočení, otočení je v zásadě příkré a tvrdé, využívá se vojenském drilu – vyvolává pocit odcizení

a rozhodnosti. Naopak plynulé, zaoblené pohyby vyvolávají klid a vnitřně nás osvobozují.

V éře individualismu - jednotlivcům přizpůsobených staveb na pozemcích v soukromém vlastnictví - můžeme úspěšně vytvářet místa pouze pokud budeme brát ohled na způsob, jakým forma ovlivňuje prostor. Mám namysli místa kvalitní, individuální, plných energie a naplňujících duši. V tomto světle forma, prostor a linie, pole a hranice jsou prostředky podpory, vitalizace a uzdravování míst, jež jsme v průběhu dějin vytvářeli „*Místo vzniká vrstvením. První vrstvou je krajina, která již dávno není přírodou, která ve většině případů byla zcela účelově a geometricky přestavěna a která se dochovala v různé podobě v původní morfologii terénu. Druhou vrstvou je město. Umělá struktura narostlá věkem. Urbanizace s větší či menší mírou řádu, konceptu a krásy.*“⁸

Dalším formujícím principem je mezilidská interakce, o které se dá hovořit spíše v menším prostorovém měřítku, kterým je právě *místo* ale její existence i nedostatek je podmíněn ekonomickou, politickou nebo ideologickou sférou zájmu. Zároveň důsledkem absence těchto sfér je nemožnost vytvářet základ pro vzájemné vztahy. Prostorové formy mohou být hnacím prvkem v sociálních vztazích. Fyzikální rámec, funkce a sociální rozdělení prostoru otevírají nebo znemožňují příležitosti pro další rozvoj místa. Hranice toho, co mohou architekti navrhnout, pokud jde o projektování, je vyřešit materiální strukturu tak, aby obsahovalo prostory a zařízení, které příznivě působí na všechny obyvatele, nebo skupiny obyvatel, čímž se mezi nimi vytváří například společný zájem – zájem o místo. V městských čtvrtích se společnými problémy nebo zájmy se často rozvíjejí silné společné pocity napříč ulicemi a domy. Společenské problémy mají tedy pro proces utváření formy místa značně větší význam než fyzický rámec. Toto vytváření je interakcí mezi společenskými aktivitami ve veřejném prostoru a společenskými procesy. Vznikají tudíž na několika jednotlivých úrovních zároveň. Do vytváření je třeba zahrnout nutné podmínky, které existují a různé zájmy a potřeby obyvatel v dané oblasti.

Kdybychom shrnuli požadavky, které na městský veřejný prostor - nejen při jeho vytváření - klademe, dostali bychom několik klíčových pojmů, z nichž jednoznačně vyplývá souvislost mezi kvalitou prostranství a způsobem, jakým jej lidé využívají. Na příjemném místě se lidé zastavují,

naopak tam, kde není příjemné prostředí chtějí strávit co nejméně času, nebo pokud to není nutné, takové prostranství ani nenavštíví. Kvalitní prostranství tedy láká k zastavení a delšímu pobytu a proto je plné lidí, stává se tak živým. Je-li naším cílem vytvořit kvalitní veřejný prostor, měli bychom se při jeho formování snažit přilákat do něj co nejvíce lidí a/nebo umožnit jim strávit zde delší dobu. Jan Gehl používá pro názorné vyjádření kvality vzorec: kvalitní veřejné prostranství = počet lidí x strávený čas. Z toho vyplývá, že pouze množství lidí není měřítkem pro kvalitu veřejného prostranství. Zde je nutné zdůraznit, že pro život prostranství jsou důležití zejména lidé v pohybu. Nicméně lidé jedoucí autem k životu na prostranství nepřisívají - naopak. Přínosem pro místo jsou chodci a cyklisté. Ti nikoho neohrožují, vyskytují se na místě delší dobu, mohou se snáze zastavit a zvyšují pravděpodobnost náhodného kontaktu s ostatními uživateli prostranství. Toto téma podrobněji zpracovávám v kapitole Problematika dopravy ve veřejném prostoru, proto se jím v této kapitole již nebudu dále zabývat.

V rámci tématu formování veřejného prostoru bych ještě ráda ve stručnosti představila tři kategorie, které jsou určujícími pro vytvoření kvalitního veřejného prostoru. Určující kritéria stanovil Jan Gehl a jedná se o: 1. bezpečí, 2. Pohodlí a 3. Prožitek. Každá z těchto kategorií má několik vlastností:

1. Bezpečí

- **Pocit bezpečí:** Je důležité udržovat místo pod dohledem, čímž se stává méně nebezpečným. Bez dohledu snadno podléhá vandalismu a kriminálním činům. Ideálním místem je takové, kde se 24 hodin vyskytují lidé, tedy takové, jež obsahuje funkce – bydlení, obchody, služby, kanceláře.
- **Vyřešená doprava:** Hluk a zplodiny znepříjemňují pobyt venku, prostor pro chodce je často omezený, dopravní koridory jsou bariérami pro pohyb po prostranství. Tím vznikají konfliktní místa omezení pěší chůze. Kvalitní veřejné prostranství zajišťuje ochranu chodci.

2. Pohodlí

- **Podmínky pro chůzi:** zejména pro specifické uživatele (např. děti, matky s kočárky, seniory) jsou špatné podmínky pro pohyb překážkou. Týká se to nepřehlednosti, absence značení, podchodů, nadchodů a podobně. Na místě je třeba zajistit přiměřeně velký prostor, zajímavou uliční strukturu, dobrý povrch bez překážek a pohodlný přístup pro každého.
- **Podmínky pro zastavení a posezení:** veřejný prostor by se neměl stát dopravním koridorem, musí obsahovat zóny pro zastavení a odpočinek, k posezení. Kvalitní prostranství nabízí například takzvaná „druhotné možnosti sezení“, například schody, patníky, kašny.
- **Podmínky pro rozhovor a naslouchání:** Důležitým prvkem jsou různé formy kontaktu mezi lidmi. V hlučném prostředí je ale složité hovořit i naslouchat, takže to lidé vzdávají předem. Nízká hladina hluku a vhodné uspořádání laviček jsou důležitými faktory.
- **Možnost vidět:** Obohacením života ve městě mohou být zajímavé výhledy a pohledy (průhledy, osy, dominanty, vhodné osvětlení), jak při pohybu, tak při pobytu na místě. Viděná scéna pak potlačuje vnímání běhu času při překonávání vzdáleností.
- **Možnosti pro další aktivity a interakce:** Prostranství může být využíváno také aktivně a to v každé denní i roční době. Může tudy vést trasa pro rekreační běh nebo zde může být místo pro skateboarding. Dále může být místem různých příležitostných akcí – trhy, výstavy, festivaly, happeningy.

3. Prožitek

- **Měřítko:** Výrazně důležitá je velikost prostranství, stejně tak charakter přilehlých budov. Zejména pro pohodu lidí, jež se v něm vyskytují. Na velkých prostranstvích mezi obrovskými budovami se člověk necítí příliš dobře. Člověk je ten, co své okolí vnímá a proto je určujícím měřítkem veřejného prostranství.
- **Místní klima:** klima se mění jednak podle místa a jednak v průběhu roku, s čímž přicházejí další požadavky na vlastnosti veřejného prostranství. Vhodné řešení je takové, které bude nabízet možnost si na jaře a na podzim užít slunce, v letních měsících bude nabízet stín a v zimě ochranu proti větru, dešti či sněhu.

- **Estetická kvalita:** Důležitou vlastností pro utváření našeho dojmu z prostředí je estetická kvalita toho, čeho se dotýkáme a na co se díváme. Nejedná se jen o kvalitní design, ale také o pravidelnou a důkladnou péči a údržbu, kvalitní materiály, odpovídající kvalitu osvětlení, stromy, zeleň a vodní prvky. V neposlední řadě jsou významným elementem i umělecké artefakty, které by neměly být do prostoru vkládány bez souvislostí. Jejich existence v prostoru by měla vyvolávat reakce lidí. Jako každý jiný druh umění má za cíl vyvolávat v kolemjdoucích například pohybové, myšlenkové reakce či sociální interakce. Může vést k inspirování k dalším uměleckým činnostem a tím přispívat k oživení místa.

1.4 Jednotlivé prvky městského veřejného prostoru

V následujících kapitolách si postupně představíme z čeho se městský veřejný prostor skládá a čím je daný element, nejčastěji objekt nebo soubor objektů, významný pro celek. Zvolila jsem postup popisování od větších celků k menším, čímž se dostanu i k tématu umění ve veřejném prostoru, které bývá odpovědí na okolní prostředí a společnost v něm.

Čtvrtá část teoretické práce je rozdělena do pěti kapitol: Urbanismus a architektura, problematika dopravy, Praktické prvky, Zeleň a přírodní prvky a nakonec Umění ve veřejném prostoru.

1.4.1 Urbanismus a architektura

Vše, co vidíme kolem sebe představuje nějakou scénu. Je to něco, co je před námi, k čemu vztahujeme naši pozornost, nebo je to něco, co bylo přímo pro zaujetí naší pozornosti vytvořeno. Scéna, kterou vidíme, je spojena s pojmem prostoru. Pojem scéna má souvislost především s divadelním světem, je tedy určena k dívání a vždy v sobě zahrnuje estetickou dimenzi. Můžeme rozlišit dva způsoby, jak danou scénu vnímat. Jako něco daného na jehož vznik neměli lidé vliv – je to především příroda a její obrazy horstva, pouští, moří, skal, západů a východů slunce, bouří či hvězdné oblohy. Historie, výtvarná kultura a poezie nás naučily tyto skutečnosti vnímat jako silnou uměleckou zkušenost. Vedle přírodního prostředí existuje umělé, stavěné prostředí, vytvořené lidmi. Je to prostředí, které můžeme nezývat urbanistickou scénou. Ta byla často budována se záměrem vyvolat reakce a pocity, což má opět souvislost s divadlem a jeho kulisami. Rozdíl je v tom, že divadelní kulisy nemají zdaleka tak dlouhé trvání jako domy se svou architekturou, dekoracemi a situací v širším urbanistickém poli. Urbanismus a architektura mají velký vliv na dlouhodobý ráz prostředí a zejména na další dotváření prostoru.

V této kapitole bych se ráda stručně dotkla témat urbanismu a architektury, která jsou pro mě poměrně důležité, už jen proto, že žiji v zemi, kde se z urbanismu, zejména v druhé polovině minulého století, stal nástroj politiky. Skladba lidí, kteří se jím zabývali, tomu do značné míry odpovídala. Do té doby tvůrčí a odpovědný obor – architektura - byl do jisté míry odtržen od územního plánování, na něž byl urbanismus zúžen, a stala se z něj

pozitivistická věda – obor se dostal do rukou dopravních inženýrů a dalších specialistů, kteří dostali nálepku „inženýři lidských duší“. Ještě v devadesátých letech byl obor silně stigmatizován a nastupující generace se zaměřila raději na projektování jednotlivých domů, což situaci z mého pohledu nikterak nevylepšilo, protože nedošlo k žádnému přehodnocování normalizačních východisek. A tím vývoj urbanismu nedosáhl téměř žádného pokroku. Přesto i v 90. letech bylo několik výrazných osobností, které se urbanismem zabývali (Jan Sedlák, Ivan Plicka, Miroslav Baše). Díky nim se postupně přidávala mladší generace architektů (Roman Koucký, Radek Kolařík, Pavel Hnilička). Jde o téma v současnosti velmi aktuální. Zejména proto, že v současné době má urbanismus u nás velké mezery a z hlediska praktických realizací pokulhává za zbytkem Evropy. Dvě desetiletí po změně režimu u nás existuje velice málo literatury, zejména nejsou přeloženy zásadní texty, ale i v oblasti praxe je stav takový, že neodpovídá současným poznatkům, ani realitě, která se od 60. let proměnila. V jsou používány zcela nevhodné urbanistické nástroje – např. územní plánování je používáno v nevhodné podobě. Toto plánování není schopno například později reagovat pružně na nové společenské požadavky a změny. Dalším zásadním problémem je pak legislativa, která brzdí rozvoj oboru a brání smysluplnému uvažování o rozvoji měst.

Největším problémem se však zdá modernistické plánování - funkční zónování měst, které jejich dnešní podobu značně ovlivnilo. Zónováním je myšlena redukce lidských činností na práci, bydlení a rekreaci. To se stalo už mnohokrát nejen dopravní, ale i psychologickou zátěží. Jak jsem již popsala v první části práce, tento způsob uvažování vytváří z veřejného prostoru koridory pro dopravu, zabraňuje socializaci, odosobňuje prostředí, ve kterém žijeme. Tím k němu ztrácíme vztah a toto deformované prostředí tak vytváří pocit odcizení. Cíl by měl být právě opačný – podporovat míšení funkcí a zkracování vzdáleností mezi nimi. Výstižná charakteristika cíle práce urbanisty patří vedoucímu Ústavu urbanismu pražské Fakulty architektury: „*Neutíkejme od obtížnosti vytvářet obytné prostředí v každém místě*“.⁸ Tento výrok odpovídá mému chápání a mojí představě o utváření města a místa.

Další nedostatek je absence strategického plánování, které by mělo být o krok napřed, předjímat vývoj. U nás je situace především ve velkých městech taková, že územní plán nepředjímá - nemá vize rozvoje. Obvykle jen

zpětně zachycuje to, co je již od začátku domluveno mezi politiky a developery. Toto se týká zejména nakládání s pozemky – města rozprodávají velká území a nestarají se, co na nich v budoucnu bude. Jak v budoucnu změnit veřejný prostor. O mnoho vhodnější je postup, který volí velká Evropská města. Připraví infrastrukturu, vymezí veřejné prostory, vytvoří plán a pak teprve prodají, nebo dlouhodobě pronajmou jednotlivé pozemky za jasně daných podmínek, které daný veřejný prostor zvelebí v kontextu města a v prospěch daného místa a lidí pohybujících se v něm.

Z mého pohledu je důležité hledat chyby předchozích generací, znát je a od nich odvinout další postup vývoje urbanismu. V současné době je již nepřijatelné akceptovat nekvalitní práci urbanistů a architektů minulého režimu ani není možné tolerovat takzvané „hříchy proti městskosti“ - pokud si vypůjčím termín od Romana Kouckého. Ještě pořád se u nás přehlíží pravidlo *logus regit actum*. Jako *dictum* římských právníků sice znamenalo, že místo řídí právní úkon, to znamená, že posuzovaný čin se řídí právem místa, v němž byl spáchán, ale můžeme ho zobecnit jako urbanistickou zásadu, že stavba by se měla řídit místem, jeho charakterem. Když je místo špatné, tak čin nemůže mít dobré výsledky.

Poválečné, socialistické zničení urbanismu, například Prahy, by mělo být pro urbanisty a architekty výzvou. Realita je taková, že v současnosti existují i názory, které považují socialistickou výstavbu okrajových sídlišť v Praze za pozitivní počín, neboť zaměření se na tento úkol, zachránilo historické centrum. Takže fakt, že Praha přežila dobu socialistického pokusnictví se dá považovat za úspěch. Osobně se kloním k myšlence, že krása města spočívá v *koexistenci* svědectví různých dob a v otevření se dnešku. Konkrétně v našich podmínkách lze vycházet z rozsáhlého průmyslového dědictví, jež nám naše země, ale i Praha, poskytuje. Bohužel zkušenost všech zemí bývalého socialistického bloku se shoduje v několika situacích. Například situaci komplikuje, že byla přerušena vlastnická kontinuita. Záchranu, revitalizaci a nové využití komplikují nevyjasněné vlastnické vztahy a spekulace s nemovitostmi. Podobný je rovněž již výše zmíněný převažující developerský způsob výstavby, zaměřený na vykořisťování nejlukrativnějších míst ve městě.

Tyto počiny obvykle vedou v městském prostředí nejen ke ztrátě genia loci, ale i identity. S tím přichází například pocity vykořeněnosti, nesounáležitosti k místu, ve kterém lidé žijí. Důsledek je takový, že jím pouze procházejí nebo ho, pokud není nutné se v něm déle zdržovat, obcházejí. Člověk potřebuje nejen mobilitu a pocit otevřenosti, ale i zakotvenost v nějakém určitém místě, pocit interiority. Život se nemůže odehrávat v neutrálním kontinuálním prostoru. *„Fyzické vymezení prostoru do smyslově uchopitelného tvaru je jedním z předpokladů, že bude spjat i s životními procesy a významy.“¹*

Současný trend architektury by se dal popsat jako snaha vytvořit novou zkušenost, odlišovat se od existujícího, nevytvářet kopie. V této dimenzi je třeba používat jiný jazyk, než používá tradiční architektura. Nelze přemýšlet o architektuře ve smyslu dveří, oken, střechy, stěn nebo sloupů. Pro vytvoření nového druhu architektury se začíná u podstaty projektu. Může to být představa, zvuk, pohyb, barva nebo druh vzoru. Taková podstata nemá nikdy nic společného s architekturou, ani sem sloupy, dveřmi a střechami. Je to vždy něco mimo architekturu a to je podle architekta Maurie Nia (NIO architecten) jediný způsob, jak dosáhnout jiné úrovně architektury. Onu podstatu on nazývá „kódem“, nelze o něm mluvit, ani jej přechít, nebo analyzovat. S každým projektem je třeba ho použít jako výchozí bod a rozestřít jej na celý projekt, na každý detail.

Obrázek 7 - Dvanáct obytných domů z dílny NIO architecten²³

Z mého pohledu je tento přístup velmi individualistický, vede k tomu, že se daný projekt až příliš zahledí sám do sebe. Přikláním se k myšlence, kterou

prosazuje v architektuře Day: „Ať už jsou jednotlivé budovy samy o sobě jakkoliv výjimečné, nemůžeme je vidět mimo kontext. Právě vztahy mezi věcmi mají vliv na harmonii či kakofonii míst. Stavby citlivé na tyto vztahy se nechávají ovlivňovat svým okolím a komunikují s ním. Krása závisí na celku. Všechno, co stavíme, má formu.“³ Každý architektonický a urbanistický počin nějakým způsobem formuje prostor. Každá epocha má alespoň v určité kulturně společensky homogenní oblasti své pojetí prostoru jako takového, z něhož pak vychází konkrétní ztvárňování jednotlivých prostorů v dalším vývoji lidstva - „Každý architektonický počin ve městě, ať je to stavba chrámu, obytného domu, továrny, divadla, cesty, veřejných budov a prostranství, obdařuje vždy dané místo zvláštním lidským významem a vřazuje je do celkového kontextu ostatních významem nasycených míst.“⁶ Právě proto je, z mého pohledu pro současnou architekturu velkým přínosem (zejména v oblasti vnímání, chápání a citlivosti ke kontextům veřejného prostoru) architektura, jež se zabývá zásahy do budov, jenž změnily svůj účel. Znovuvyužití existujících staveb, navrácení života vhodného pro současnou společnost, současně navázání na historické hodnoty a okolí stavby.

1.4.2 Problematika dopravy ve veřejném prostoru

Místo netvoří jen země a stavby. Ze všech faktorů, které utvářejí charakter lokality a dokážou se vymanit z naší kontroly je doprava tím nejsilnějším. „Na světě ročně zemře při dopravních nehodách kolem 265 000 lidí a více než deset milionů se zraní (většinou chodci, často děti). Výfukové plyny zabijí 10 800 lidí ročně Náklady na zdravotnickou péči způsobené exhalacemi lze ročně vyčíslit na 11,1 miliard britských liber. Navíc má doprava při 20 – 25% podílu na produkci CO₂ nemalý vliv na změnu klimatu.“³ Auta způsobují růst měst, největší část většiny měst dnes zaujímají předměstí obsahující levné hypermarkety, které jsou na samých perifériích. „Protože jsou přístupné pouze autem, nedostanou se k nim příliš mladí, příliš staří, nejistí nebo na koupi auta chudí – dokonce i v autům oddaných Spojených státech je to 40% populace.“³ Doprava – její nebezpečnost, hluk, výpary, překážky pro volný pohyb a nutnost neustálé pozornosti – může mít větší vliv než architektura. Ačkoliv některá stará městská centra stále ještě

vypadají jako před lety, sociálně dnes fungují naprosto odlišně. Co dřív bývalo rájem pro společenská setkání, stalo se koridorem pro rychlou dopravu.

Auto přináší svobodu – ale za jakou cenu: přetížení silnic, míjení krajiny, bezpečnost a zdraví, sociální odcizení a změny klimatu. Nové technologie snad již brzy sníží množství výfukových plynů, ale sociální dopad dopravy je trvalejší. *„Auta potřebují prostor – při 5 km/h je to asi 40krát tolik místa na osobu jako u chodce, který se pohybuje rychlostí 5 km/h. Společenský a obchodní prostor se z tohoto důvodu tak vylidňuje, že v mnoha amerických městech je prostor pro parkování čtyřikrát větší než prodejní plochy.“*³

Pro nás je dnes přirozené, že ulice patří autům, ale je to relativně nová skutečnost. Než začala existovat auta, měla většina ulic účel – jmenovitě cestu k cíli, ale ulice samy o sobě užívali obyvatelé jako své místo. Před lety lidé na vesnici chtěli okna do silnice, protože tak mohli zdravit přátele a procházející okolo. Lidé se na ulici setkávali, děti si tam hrály. Silnice přinášely stimulující pohledy do vnějšího světa a vedly ven z uzavřeného domácího prostoru ke vzdáleným příležitostem a za dobrodružstvím. Dnešní rychlý provoz rozděluje a odděluje komunity, které se původně shromažďovaly podél silnice. Pomalý provoz umožňuje snazší přechod komunikace, takže odcizené strany znovu spojuje. Dopravní provoz je nejvýznamnějším zdrojem hluku ve městě.

Při jízdě rychlostí se nesetkáváme s lidmi a místy jen projíždíme. Autem se sice dopravíme k přátelům, ale jízda nepomůže budování společenství. Místa se utvářejí podle proudění. Před érou aut se na ulici pohybovalo více lidí, takže existovaly různé možnosti setkání a ohniska aktivity. Ulice přitahují děti, na kole a na skateboardu se na nich jezdí lépe než na zahradě. Ale děti a auta o váze půl tuny se nikdy nemohou setkat zcela bezpečně, a proto je nutné vytvořit místa, kam je možné se stáhnout, protože díky hrám dětí a setkáním se sousedy se znovu objevuje komunita.

Všechny výše zmíněné důvody vedou dnešní architektky a urbanisty k úkolu udržet v městském prostoru lidské měřítko. Ve městě nemají co dělat rychlostní komunikace a mimoúrovňové křižovatky. Spolehlivě zničí sebekvalitnější městský prostor a co je hlavní – vytvářejí neprostupné bariéry. To je základním problémem například vnitřního městského okruhu v Praze.

Dopravní inženýři minulého režimu zde vítězí nad architekty a zejména nad chodci. Tuto situaci velice výstižně pojmenoval dopravní inženýr Rudolf Pohl ve své publikaci na toto téma s názvem „Moderní hradby“. V ní hovoří o sociální degradaci centra Prahy, která je způsobena zejména magistrálou. Ta město protíná na dvě části a tím je pro chodce velice obtížné a hlavně nepříjemné dostat se na druhou stranu komunikace. Místo, které má velkou koncentraci architektonicky hodnotných staveb je rozděleno ve dvě a není možné jej vnímat jako celek, nebo jeho kontexty na okolí, protože dominující roli zde má rychlost zdaleka nepřiměřená lidskému měřítku (stejně tak i šíře vozovky), hluk a výfukové plyny.

Obrázek 8 - Hlavní nádraží , Masarykovo nádraží , magistrála¹²

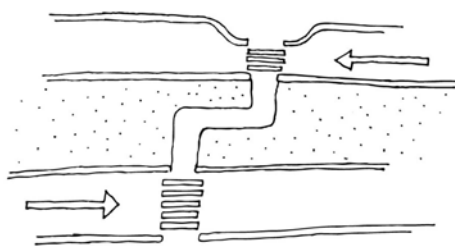
– všechny nejdůležitější železniční a dálniční komunikace v centru Prahy působí jako novodobé hradby. Nachází se zde málo zeleně i lidí, odříznutá kulturní národní památka Národního muzea. Tím vším vzniká pocit nejistoty, rozdělení a ztráty komunity.

Vnímání města se mění v čase, ovlivňuje jej mimo jiné i výstavba, která navazuje na výstavbu předchozí. Dnešní a zítřejší struktury budou jiné a budou infrastrukturou velmi ovlivněné. Stavějí se jiné domy, jiné prostory a prostranství, město i krajina jsou vnímány jinak. Není možné opomenout fenomén rychlosti, která v posledních dvou stoletích a zejména v posledních dvou desetiletích změnila vnímání světa. A zejména změnila měřítko. Je třeba

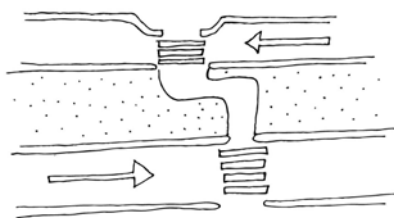
znovu objevovat plošný potenciál infrastruktury, který byl v průběhu času městům ukraden. Jedním problémem je například nutnost re-integrovat automobil do utváření struktury, a „*ne se populisticky tvářit, že je to zlo, které je nutné za každou cenu eliminovat*“⁴⁸ Nesmíme zapomenout, že města vznikala na křížení cest, nikoli naopak. Pohyb a přesun je základním předpokladem současného města a dobré spojení zkracuje vzdálenosti. Dnes je mnohem důležitější čas než vzdálenost. Je však nutné si uvědomit, že pouze některé části infrastruktury jsou určující – jsou to cesty zvířat a cesty lidí. Ostatní cesty jsou cesty médií a informací - tedy obecně cesty zboží. Ty jsou obvykle ve správě jednotlivců a v soukromém zájmu, nikoli v zájmu zcela veřejném.

Omezení dopravy je politicky žhavá záležitost. Jak k tomu ale mohou přispět místa, kde žijeme? Čím více jsou naše potřeby – jak duchovní tak materiální – dosažitelné pěšky, tím méně potřebujeme auta. Ale jak velká je vzdálenost, kterou jsme ochotni ujít pěšky? Osm minut podél dopravou přetíženou silnicí nebo sto metrů přes horkou rozteklou asfalt se zdá daleko ve srovnání s dvaceti minutami podél řeky. Zájem, radost a bezpečnost určují, zda je chůze nevídanou zátěží nebo atrakcí, po které toužíme. Některým cestám se nevyhneme ale mnoho jich slouží úniku z míst, chuti podívat se jinam. Zde narážíme na nevyrovnanost našeho okolí. Můžeme ji odstranit zlepšováním svého běžného prostředí. „*Krásné prostředí dokáže například snížit nároky na dopravu o víkendech o dvě třetiny*.“⁴⁹ Čím řidčeji jezdíme pryč, tím lépe známe místo, kde žijeme, takže roste zodpovědnost za sociální svazky, za domov.

Nezdařilý pokus o omezení dopravy v našich podmínkách ukazuje obrázek 9 a 10 . Na vozovce ulice V Olšinách v pražských Strašnicích se v roce 2010 objevil nový bezpečnostní prvek. Jedná se o typ přechodu pro chodce, který má zlepšit přehled chodce o automobilech, jež jedou v obou případech zprava. To znamená, že chodec jde uprostřed přechodu několik kroků proti směru jízdy auta a má tak čas zhodnotit situaci. Na ukázce je ale přechod, který byl vytvořen přesně opačným způsobem. Chodec vstoupí na přechod, a při chůzi do tvaru „Z“ jde několik kroků ve směru jízdy aut, takže se funkce bezpečnostního prvku plně ruší.

Obrázek 9 – Správný způsob vedení chodce

Obrázek 10 – Situace v ulici V Olšinách

Obrázek 11 – Přejechod pro chodce V Olšinách na Praze 10

1.4.3 Význam veřejné zeleně a přírodních prvků:

Jedním z určujících aspektů krásy, estetična a kompozice města je zezeň a přírodní prvky. Kultivují a utvářejí design veřejného prostoru. Jejich funkcí je uchopit širší vztahy jednotlivých prvků vyskytujících se v prostoru. Zezeň je jejich přirozenou součástí a její zakomponování do městského prostoru má být vždy v logické souvislosti. Pokud tomu tak není, může se to

projevit v nefunkčním veřejném prostoru. Přítomnost zeleně totiž určuje pocit, který z daného místa lidé mají. Navíc přináší směsici činností – klid, relaxaci, nebo pohybovou aktivitu. Její charakteristika vyplývá z čelu – měla by být trvale přístupná veřejnosti a zahrnuje:

- městské parky, parčíky a parková náměstí a pásy
- sídlištní zeleň
- uliční stromořadí a doprovodnou zeleň komunikace
- zeleň u významných budov
- zeleň pietních území
- zeleň dětských hřišť a sportovních areálů
- veřejné historické parky a parkové lesy
- doprovodnou zeleň vodotečí a technických děl

Základním druhem městské zeleně jsou parky. Vyznačují se větší rozlohou, bývají odděleny od okolní zástavby vysokou zelení a slouží především pro krátkodobý odpočinek obyvatelstva a hry dětí.

Význam zeleně je jednoznačně estetický. Nabízí možnosti estetického využití rostlin, například barvou, tvarem, texturou. Další funkcí je dokreslení městských obrazů, zvýraznění míst, panoramat a oživení a vytvoření harmonie pozadí našeho pohledu. Mimo to má na nás zeleň výrazný psychologický dopad, který nelze nezmínit. Vychází z přirozené sounáležitosti člověka s přírodou, což znamená, že člověk vyskytující se v přírodě, nebo i městské zeleni pociťuje pohodu a spokojenost. V neposlední řadě zeleň ovlivňuje ve městě místní mikroklima. Vliv má zejména na vyrovnávání extrémních teplot, zvlhčování, které je potřeba z podstaty městského prostředí, kde jsou plochy většinou zastavěné, zpevněné nebo suché. Dále má pro nás veřejná zeleň zdravotní a hygienický přínos. Je pro obyvatelstvo zdrojem kyslíku a spotřebovává oxid uhličitý, zmírňuje hlukové působení dopravy a současně i její prašnost.

Voda - pohyb a zvuk

Voda je prvek, který se neustále pohybuje, proměňuje, ale ve své podstatě zůstává konstantní. Když sledujeme pohyb vln na hladině, uklidňuje nás odplavuje a stres, oživuje naší životní energii. Klidná, rozlehlá voda je esencí klidu. Rozličné pohyby vln jsou jako nálady naší duše. Pro vodu jsou charakteristické tekuté tvary a proměnlivé pohyby. Těmi lze kompenzovat pohledy v mechanikou ovládaném světě průmyslových tvarů s ostrými hranami.

Odnepaměti souvisí voda se symbolikou a lidskou přirozeností. Známé je například rituální použití vody k očištění těla symbolizující očistu ducha. Každé dítě skočí do první louže, kterou uvidí. Protože přitažlivost vody je pro jeho přirozenost nepřekonatelná. Voda ve veřejném prostoru plní také velké množství funkcí. Jednou z nich je rovněž příznivé ovlivňování mikroklimatu městského prostředí, stejně jako veřejnou zelení, především zvlhčováním a ochlazováním ovzduší, nebo například pozitivní psychologické působení zvuku tekoucí vody. K těm nejvýznamnějším funkcím patří estetické hledisko - oživení a ozvláštňení prostoru. Při tvorbě parků a zahrad bylo této funkce vždy využíváno. Voda v nich hrála v různých formách důležitou roli. Ve městě byla historicky funkce estetická vždy úzce spojena s funkcí užitnou a teprve oddělení vody jako zdroje a vody jako působivého elementu přispělo k rozvoji této funkce ve veřejném prostoru. Vodu lze použít ve dvou formách. První z nich je statická hladina, působící jako zrcadlo v interiéru, rozšiřující prostor a navozující klidnou zamyšlenou atmosféru. Druhá je naopak voda dynamická, živá a proudící, která své okolí vybízí k činnosti. Tato forma bývá ztvárněna jako součást uměleckého díla, kašny nebo fontány, s nimiž navzájem umocňuje své působení. Voda je živá. Může být dynamická a pohyblivá a je to prvek, který se naprosto odlišuje od všech ostatních.

Voda láká k odpočinku a posezení, relaxaci a poslouchání, ale také k aktivnějším činnostem (například v zimě bruslení) a dokonce ani hluk vody, ve stejné intenzitě jako například hluk rušné ulice, není díky své přirozenosti vnímán negativně. Velmi působivá a téměř neodolatelná je voda jako lákadlo k dětské (i dospělé) hře. Svým "shromažďujícím" efektem má voda silný vliv na vznik a rozvoj sociálních kontaktů, protože vytváří jak cíl, přitahující lidi, tak důvod proč "zde být" a také možné téma hovoru. Kromě samozřejmé údržby

vody a vodních prvků je pro funkčnost těchto prvků zásadní způsob, jakým jsou pojednány. Vybízí-li kašna, fontána, vodní kaskáda nebo koryto k aktivitám, k využití, je-li zde možnost k usednutí a nejlépe možnost kontaktu s vodou, funguje pak toto místo skutečně jako centrum života a aktivit a výrazně tak rozšiřuje nabídku a uživatelskou pohodlnost města. V opačném případě je tento prvek maximálně dekoračním elementem (a to jen v případě kvalitního ztvárnění a údržby) a na rozvoj aktivit nemá výraznější vliv.

Další přírodní prvky - kámen a dřevo, slunce a vítr

U přírodních prvků, kterými jsou například dřevo a kámen, se již nedá hovořit o jejich masovém použití či výrazném vlivu na lidské aktivity. Jsou využívány spíše jako detaily k oživení prostoru, ke zvýšení jeho kvality a tím také k obohacení nabídky aktivit. Také zvyšují pohledovou atraktivitu – rozbitím pravoúhlých a strohých linií. Dřevo bývá použito především na sedací plochy mobiliáře a často také například jako dřevěná plastika, v omezené míře na pergoly nebo jako dlažba. Díky jeho vlastnostem (vizuální teplota, snadná absorpce slunečních paprsků, příjemnost na dotek) se zvyšuje kvalita těchto prostorů. Problémem tohoto materiálu je však jeho malá trvanlivost v nezastřešených prostorech a nesnadná údržba. Právě nestálost povrchu a vzhledu brání i přes moderní technologie údržby častějšímu využití tohoto materiálu. Naopak možnosti použití dalšího přírodního prvku – kamene - jsou naštěstí daleko větší. Pokud je použit jako stavební materiál (dlažba) nebo je opracován do podoby sochy, dává veřejnému prostoru kvalitu a solidnost, kterou lze těžko dosáhnout jeho náhražkami. Samostatný surový kámen lze pak velmi dobře použít k ozvláštňení veřejného prostoru, k oživení přímek a linií jak ve formě drobného zahradně architektonického detailu, tak formou výraznějšího solitéru v prostoru. Dominantní kámen se může stát po svém osazení centrem celé místa – čtvrti nebo náměstí. Může sloužit jako místo setkávání a navazování kontaktů, prostor pro odpočinek, slunění, relaxaci a k hrám dětí.

Co se týče dalších přírodních prvků, méně hmatatelných, se u veřejného prostoru z hlediska kvality a vlivu na pobytové aktivity, setkáme především s vlivy klimatickými. Rozlišujeme tak, je-li prostor osluněn nebo zastíněn, je-li vystaven působení větru a dalších nepřízní počasí nebo ne. Z hlediska oslunění je samozřejmě klíčovým momentem roční období. Zatímco v

zimě, na jaře a na podzim budou vyhledávána spíše místa osluněná (z toho plyne vysoká míra využívání laviček v těchto obdobích), v létě dáváme přednost spíše stínu. Přesto i tento stín je příjemnější, pokud z něj vidíme osluněný prostor a tedy nejprůzračnější je možnost výběru, která splní požadavky všech. Z tohoto hlediska je také velmi významný sluneční svit, který je do veřejného prostoru odražen okolními budovami. Ten může na jednu stranu prosvětlit a oslunit temný prostor, na druhou stranu ještě zvýšit negativní účinek prostoru přesevřeného a vypáleného.

Z hlediska větru jsou pak jasně a zřetelně preferována místa s nízkou intenzitou proudění vzduchu, které zajistí jeho provětrávání, ale neochlazuje výrazně uživatele těchto prostorů. Cílem je tedy vyhledávat a vytvářet závětrí. Zde hrají významnou roli podloubí, pergoly, zákoutí a chráněné malé parky. Problémem jsou pak například výškové budovy, případně některé ulice, jejichž prostor je nepřerušován a nerozptylován jinými objekty, což generuje silné větry.

1.4.4 Mobiliář

Podobně jako ostatní městský mobiliář, jsou například lavičky základním vybavením veřejného prostoru města. Jsou pro nás tolik samozřejmé, že jim většinou nevěnujeme pozornost. Tyto předměty jsou tichými společníky našeho pobytu ve veřejném prostoru, definují město jako uživatelsky přívětivé místo, bez ohledu na to, jakou činnost právě vyvíjíme. Funkce těchto předmětů vyplave na povrch především v každodenní zkušenosti, jako je sezení na lavičce v parku, využití přístřešku na zastávce tramvaje v nepříznivém počasí, nebo udržování relativního pořádku veřejného prostoru vhodným rozmístěním odpadkových košů a podobně.

U mobiliářů se setkáváme v současné době s přidanou hodnotou. Jejich části slouží současně jako reklamní plochy (zastávky městské hromadné dopravy se citylighty, reklama na zábradlí, na odpadkových koších, lavičkách apod. Design je v našich podmínkách obvykle pozadu za velkými městy v Evropě. Nové trendy a koncepce vstupují do skutečného každodenního života města buď se značným zpožděním, nebo spíše vůbec. Sny designérů o tom, že se jejich návrhy začnou sériově vyrábět a instalovat do veřejného prostoru, se v našem kulturním kontextu zatím plnit nedaří. Městská zastupitelstva dávají přednost konvenčnímu designu. Jediný způsob,

jak prosadit nové trendy, je dostat návrh designu do prostředí developerských projektů, v těchto místech urbanistické funkce daného veřejného prostoru teprve vznikají a je jednodušší kombinovat moderní architekturu s moderním designem mobiliáře. V historických částech města a na památkově chráněných místech se častěji spíše rekonstruuje původní zařízení než revitalizuje v duchu současných moderních požadavků. Důležité pro dnešní způsob života jsou také tzv. druhotné možnosti sezení, tedy sezení mimo lavičky.

1.4.5 Umění ve veřejném prostoru

„Esteticko-prostorově společenská kvalita sochy může být nezávislá na kvalitě oslavované ideje, ale dost často pro blbé ideje vznikne blbá socha, anebo když sochu pro dobrou ideu organizují kulturní ignoranti, vznikne blbá socha, v jejímž stínu skomírá i její ušlechtilá idea“ Kurt Gebauer

V předchozích kapitolách jsem se zabývala objekty a veřejným prostorem zejména v jejich každodennosti, jakými způsoby se v jaké době a jakémkoli postavení člověk dotýká problematiky prostoru. Primárně, aby zajistil základní životní potřeby, ochraňoval sebe a rodinu, aby překonával určitou vzdálenost, v nejzazší intelektuální poloze pak člověk hledá a snaží se určit jeho podstatu, vztah k místu, kde žije.

Jedinečného významu ale nabývá prostor v umění, zejména v tradičních i alternativních oborech, kde se zachází s konkrétní materií. V procesu samotného záměru včlenit do veřejného prostoru sochu či objekt je třeba počítat s fyzickými vlastnostmi daného prostoru, což považuji za primární hledisko, podle kterého lze umění ve veřejném prostoru prezentovat. Výtvarník musí dále vzít v úvahu mnohostrannost účasti člověka v prostoru: jako tvůrce, uživatele, obyvatele, pozorovatele, zkrátka jako účastníka prostorových vztahů a dějů. Tyto prostorové vztahy se formují současně na několika úrovních – souvisejí s architekturou, s prostorem, s prostorem samotného objektu, prostorem člověka a v neposlední řadě s prostorem vlastním všem spoluutvářejícím prvkům. Povaha místa, skládajícího se z jednotlivých prvků a celků, je pak utvářena zejména existencí člověka v něm.

Uvědomuji si, že v současnosti, kdy je člověk ze všech stran obklopen vizuálními podněty, které se mu podbízejí, lákají ho a hlavně postupně otupují,

je těžké vyburcovat jeho pozornost a představivost něčím jiným, opravdu sděljícím. Další překážkou porozumění veřejnému umění jsou i způsoby, jakými se současné umění snaží o otevřenost, navázání komunikace. To je způsobeno širokou kontextualizací a specifickým kódováním jazyka. Příčina složité komunikace je nejspíše dána skutečností, že každá epocha přeje obvykle pouze určité formě umění, která odpovídá aktuálním schopnostem a potřebám společnosti. Cílem je ale vždy dosáhnout jakési výlučnosti. Každé umění je svátkem. Takovéto vlastnosti má i umění, které je přeneseno do centra všednosti, do každodenní obvyčenosti, jako je právě umění ve veřejném prostoru. Funkcí těchto objektů je vytrhávat nás z všednosti, nabízí nám volbu tuto všednost vnímat nově. Nicméně žijeme ve světě, který se stále rychleji proměňuje. Většina vzdělaných lidí se změnám snadno přizpůsobuje, rozumí povaze a vlastnostem dnešního světa. Přesto existují oblasti, které nejsou tak snadno uchopitelné a rozumět jim je stále složitější. Patří k nim právě vizuální umění, jehož současný aspekt je například „vizuální strategie“. Toto vede k novému chápání funkce vizuálního umění – zcela novým vztahům mezi divákem a autorem. Znalost a vědomí komunikačních strategií je v současné době základní možností pro porozumění současného umění. Hlavní znalost spočívá v tom, že umělcovou prioritou již není gloriola autorství řemeslné zručnosti a estetika 19. století, jak je výtvarné umění širokou veřejností stále vnímáno. Umělec se mění na prostředníka v komunikačním procesu. Situace kultury se změnila a mění se i nadále. Je nyní na nás, abychom se snažili zmírnit nepochopení ze strany veřejnosti

V české společnosti převažuje nedůvěřivý pohled na umělecká díla, zejména na ta, která jsou umísťována na veřejných prostranstvích. Tato situace u nás ale není podmíněna pouze nepochopením současného umění. Tento problém má původ ve způsobu, jakým k této problematice přistupoval minulý režim. Od 50. let 20. století se v silné návaznosti na sociálně-politickou situaci začaly radikálním způsobem převracet do té doby platná kritéria uměleckého díla. Je to vývojový zlom – přechod od moderního idealismu a utopie k postmodernismu.

Pokud se zaměříme na instalace, tak se v souvislosti s touto náhlou proměnou první z nich odehrávaly ještě v galerijních prostorech. Záhy ale expandovaly do otevřené krajiny, do industriálních či sakrálních prostor, do ulic a na veřejná místa. Ta pak tvořila soubor kontextů a jsou neopakovatelná.

V USA se pro umění instalace užívá termín „site specific art“ – umění určené pro určité místo. Sochy, objekty, různé zásahy do krajiny se spojovaly s prostředím, ve kterém se nacházely a stávaly se jeho součástí. Některé projekty počítaly s tím, že nebudou mít věčné trvání, že jejich existence bude v souladu s přírodou, limitována například ročním obdobím.

Dalším z druhů umění ve veřejném prostoru je takzvaný „public art“ – veřejné umění. Tato díla zahrnují objekty – umělecká díla umístěná na veřejnosti běžně užívaných místech – ulicích náměstích, nábřežích. Obecně zažitou formou umění ve veřejném prostoru je například pomník.

Kořeny public artu jsou v USA, kde se v 60. letech objevila snaha propojovat veřejnost s uměleckou sférou. Řada vládních programů (např. Art In Architecture, Art In Public places) se snažila definovat a podpořit umění ve veřejném prostoru. Cílem těchto projektů měla být kultivace veřejných prostor a vzdělávání obyvatel v oblasti moderního umění. Některé z nich se ale musely setkat s kontroverzí, otvíraly totiž otázky, do jaké míry se slučuje invence umělce s očekáváním veřejnosti, kdy je ještě umění svobodné a kdo je pravým vlastníkem objektů ve veřejném prostoru.

Obrázek 12 - nakloněný oblouk ve veřejném prostoru na dolním Manhattanu.²⁴

Diskusi o vlastnictví rozpoutalo umístění díla Richarda Serry (*1939) Nakloněný oblouk ve veřejném prostoru na dolním Manhattanu. Po osmi letech diskusí bylo dílo na nátlak veřejnosti odstraněno.

Mimo Richarda Serry mohu jmenovat další z amerických autorů, kteří se věnovali tvorbě pro konkrétní veřejná prostranství : Albert Palley (*1944), Charles Ginnever (*1931) či Fletcher Benton (*1939).

Jak je již výše zmíněno, situaci u nás ovlivnil nástup totalitního režimu, který jakékoli umění, které nebylo oficiální, striktně zakazoval. Veřejné umění bylo optikou ideologie zúženo na pomníky osvoboditelů a fasádní dekorace a celou zemi zaplnily obligátní sochy matek s dětmi.

Je tedy jasné, že ke svobodnému uměleckému projevu vedla jiná cesta - například projevy akce. Výrazným představitelem akční tvorby u nás, člen hnutí Fluxus, Milan Knížek (*1940) vytvářel v šedesátých letech akce v ulicích. Jako příklad mohu uvést tu z roku 1963 s názvem Prostředí. Pod okny svého bytu v Mariánských Lázních vytvářel kompozice z nalezených kovových předmětů (zejména z kovového šrotu) a dával jim nové významy. Večer tyto výstavy opět sklízel. Ozvlášťňoval všední prostor užitkovým materiálem a formou, které nebylo možné vystavovat v galerii, což byla jedna ze základních podmínek vzniku happeningů.

Intuitivní změny v myšlení české výtvarné scény uskutečňoval i Hugo Demartini (*1931). Přešel od informelního reliéfu ke kontaktu s přírodou (Akce v krajině 1966). V tomtéž roce podnikne první demonstrace v krajině – vyhození špejlí, odřezků, konfet. Jejich následné seskupení po dopadu poukazuje na přechod od geometrické struktury k náhodnému chaosu a spojení s tělem. Další jméno Zorky Ságlové je spolu s Hugem Demartinim spojeno s pojmem land artu na konci 60. let. V tomto období byla velice aktuální i myšlenka instalovat sochy a objekty do městského prostoru. Příkladem je výstava Socha a město v Liberci.

Během roku 2010 proběhla v Liberci výstava mapující tuto událost a byla doprovázena sochami soudobých umělců. Podle médií měla přehlídka úspěch, hodně se diskutovalo, některé skulptury se staly místem setkávání mladých lidí. Tato akce byla velmi významná – díky společnosti Spácium byla vzkříšena myšlenka spojení města a sochy. A především do kontextu města

se dostala díla současných umělců, což je velice důležité pro změnu pohledu veřejnosti na umění. Stávající nedůvěřivost pramení z již zmíněné diskreditace exteriérové plastiky ideologicky motivovaným záměrem. Dále pramení i ze situace v 90. letech, která byla ve znamení mizivých finančních prostředků, což podmiňuje zanedbanou péči o stávající díla a nenávratné mizení některých kvalitních objektů z veřejných míst.

Toto téma je mimo jiné i silné politikum. Důkazem toho je kauza z nedávné minulosti, týkající se pomníku druhého odboje na pražském Klárově. V soutěži v roce 2004 sice zvítězil David Černý, nicméně kvůli jeho nelichotivým výrokům na adresu komunistů, které kritizoval Svaz bojovníků za svobodu, nakonec pomník realizoval Vladimír Preclík. Z mého pohledu David Černý svými návrhy prokázal schopnost adekvátně reagovat na určené místo a zadané téma, což považuji za hlavní kritéria pro posuzování kvality objektů ve veřejném prostoru. Pravdou je, že rozpačité vyznění exteriérových děl z posledních dvaceti let často souvisí se špatným výběrem míst k jejich instalaci, které často připomíná nerudovské „kam s ním?“ (viz dohady nad umístěním sochy T. G. Masaryka na Hradčanském náměstí nebo pomníku Antonína Dvořáka, který měl být instalován na schodech Rudolfiny). Dalším problémem je vývoj umění, které má formy, jež se pro klasickou instalaci – podstavec plus socha - moc nehodí.

Radikalizace smyslu výtvarného umění, minimálně od vystoupení Marcela Duchampa, je v požadavku přimět diváka k reakci, k přemýšlení nad často nepříjemnými aspekty světa a lidského bytí. Divák znejistí a spokojí se s vysvětlením, že umění nerozumí. Řešením je tedy zvolit cestu, která vede umělce mezi oblastí významově vyprázdněného díla, dekoru, jakými jsou například plastiky Michaela Gabriela v Dejvicích, a extrémním tradicionalismem, kdy jsou používány formy, které jsou v současnosti dávno překonány – již zmiňovaný pomník na Klárově, nebo plastiky Olbrama Zoubka v 90. letech.

Současné veřejné umění je prostorem, kde se prolínají různé formy uměleckého projevu, které zasahují do sfér politických, sociálních či etnických. Ty se stávají druhem komunikace jedinců se světem. Příkladem osobnosti současného výtvarného umění, zasahujícího do těchto sfér, je u nás Kateřina Šedá (*1977). Její práce jsou založeny na sociologickém aspektu, takže je

nelze vyřazovat z veřejného umění. V roce 2005 získala cenu Jindřicha Chaloupeckého za projekt *Je to jedno*, který vycházel z intimního prostředí samotné autorky, konkrétně její babičky. Nicméně projekt, ve kterém oslavovala normálnost s názvem *Nic tam není* (2003), pro nějž získala tři stovky obyvatel v jihomoravské vsi Ponětovice, lze bez nadsázky označit za umění ve veřejném prostoru, i přes to, že nemá charakter hmotného objektu. Autorka obyvatelům předložila dotazníky, které ponětovičtí vyplnili a podle nich sestavila pak režim sobotního dne, k jehož dodržení pak všechny obyvatele přemluvila. Všichni ve stejnou dobu vstávali, šli na nákup, nakoupili stejné věci, poobědvali stejný oběd a šli na pivo, večer ve stejnou dobu zhasli. Najednou byli lidé zaujatí tím, jak v té běžné rutině, kde nic není, najednou něco je. Projekt tedy podle mého splnil úlohu umění ve veřejném prostoru, která spočívá ve vytrhávání obyvatel ze všednosti, objevování, vzbuzování otázek a zvědavosti. V neposlední řadě umění vyžaduje i zájem a podporu obyvatel, které dává ať už hmotným nebo nehmotným dílům život.

Shrnutí současných forem umění – umění do veřejného prostředí lze začlenit nejspíš těmito způsoby:

- 1) **Klasická plastika** – řada umělců se k nim v současnosti vrací – Kurt Gebauer, Jan Hendrych, Michal Gabriel, abstraktní díla Aleše Veselého, Tomáše Medka, ironické komentáře Davida Černého
- 2) **Obytné sochy** – na hranicích výtvarného umění a architektury – do objektů lze vlézt a nebo v nich posedět (Miloš Fekar), dále mobiliář převedený v umělecké dílo (David Černý)
- 3) **Site specific zásahy** – od street artu až do roviny konceptuálního umění, kdy autoři redefinují místo

Socha by neměla stát v prostoru náhodně, měla by mít vazbu k místu, kde je instalována. Cílem by mělo být vytvoření smysluplného vztahu mezi místem a uměleckým dílem, snaha zasadit je do urbánního kontextu. Smyslem umisťování děl na veřejné prostory je pak podpora toho, čemu se říká „genius loci“ – tedy vytvoření místa z prázdného prostoru a následné vyzdvížení jedinečnosti onoho místa. Z pohledu urbanismu má artefakt funkci vytvářet strukturu města, jeho hierarchii, členění, odlišuje významná místa od těch méně významných. Tím vzniká formová, formální část celku, vymezená

tvarem nebo geometrií, která však postrádá člověka jako vědomou a emocionální bytost. Povaha jedinečného místa, skládajícího se z různých prvků a celků, je utvářena zejména existencí člověka v něm. V prostoru, kde se nachází člověk vstupuje do hry nejen jeho tělesnost vyjádřená anorganickými a organickými prvky, ale také problematika noetická, významová, historická, kulturní nebo psychologická. V současnosti se objevují otázky plynoucí ze zpochybnění funkce *umění jako způsobu uchování hodnoty materiální i duchovní*. To pramení z přesycení informacemi, dále z nemožnosti skladovat stále početnější a stále objemnější uměleckou produkci. Dále umělci často glosují současný stav společnosti, jakoby neměli chuť k trvalé výpovědi. Příkladem je výstava Sculpture Grande, která probíhala od roku 2003 každý rok na Václavském náměstí v Praze. Šlo o jednu z letních atrakcí Prahy, která má probudit z letargie její občany a přilákat návštěvníky prahnoucí po kultuře. Oficiálním cílem výstavy mělo být *„Nastolení zvláštní matoucí atmosféry – znejasnění hranic, při kterých divák opouští běžný všední den a začíná se procházet fantaskním světem vlastních představ v ojedinělé galerii města“*²¹ Z mého pohledu se ale dělo pouze to, že objekty i přes svou velikost na rušném náměstí poněkud zapadly, o to víc témata jimiž se umělci zabývali. Lidé v ruchu města nemohli s výstavou nijak komunikovat, nabízela se pouze možnost mezi nimi projít, rychle konzumovat obraz, který se jim naskytl. Umění ale není konzumní věc určená k okamžitému spotřebování. Nad něčím zpozornět ještě neznamena hluboce s tím rezonovat a v místech naprostého přehlčení, kam každý směřuje za jiným cílem a z jiných důvodů, to ani není technicky možné. Potíž je, že urbanisticky a architektonicky exponovaný prostor Václavského náměstí s dominantou muzea je naprosto bezradný a apatický k tomu, co je zde vystaveno a naopak, to, co je vystaveno, s ním nevede žádnou vnitřní komunikaci. Objekty jsou zde cizorodým prvkem, nic nedotvářejí, nic nedopovídají, nic neuzavírají. Výstava vyvolává otázku, zda umění nedošel dech, zda není již formálně vyčerpáno, zda je už všechno možné, dokola opakovatelné. Nikomu nechybí obsah, nebo dokonce obsah dlouhodobější hodnoty? Vystavující umělec Denis Oppenheim (USA) může být zástupcem své generace tím, jak řešil zasazení svého díla do kontextu místa i tím, jak řešil aktuálnost tématu objektu. Dílo „Vzdušné klozety“, reálné pisoáry, mísy a umyvadla připevněné na vysokých tyčích Oppenheim prý poprvé vystavil v Miami, kde instalace odkazovala na tamní hurikány, které z domů vytrhávají podobné předměty a unášejí je ve větrných

vírech. Na pražské výstavě jej ale nazval „Stromy“, jako protest proti utlačování přírody. Jsou současní umělci schopni vytvářet něco, co stojí za pozornost, pokud rezignují na vizuální přepis reality, na vyprávění příběhů nebo vytváření nových forem? Je tato situace způsobena přehlcením reality a je možné tyto nedostatky a otázky vnímat jako nový tvůrčí potenciál s pozitivním přínosem? Na tyto otázky lze najít odpověď, pokud na umění ve veřejném prostoru nerezignujeme, ale začneme v něm hledat nové cesty, kudy se vydat. Za jednu z takových cest považuji výstavu fotografií a dobových artefaktů a vzkazů lidu vojákům, v tomtéž prostoru Václavského náměstí, která se vázala k výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Nejednalo se přímo o umělecké objekty, pokud pominu plošné fotografie (autorem je Franz Goëss, rakouský reportér), ale tato výstava danému náměstí velice slušela. Události dějin českého národa jsou spojeny s Václavským náměstím. Mimo to vzbudila nové diskuse na prezentované téma, mnohdy i mezigeneračního charakteru. Mnozí Pražané navázali bezprostřední kontakt s kolemjdoucími turisty, kteří se velice zajímali, o čem výstava je. Toto místo v tu dobu opravdu žilo, prostor, lidé i objekty v něm vzájemně komunikovaly.

Obrázek 13 - Výstava k výročí vpádu Varšavských vojsk do Československa v roce 1968

Obrázek 14 - Výstava k výročí vpádu Varšavských vojsk do Československa v roce 1968

1.4.6. Absence genia loci

Trojrozměrný prostor má tu vlastnost, že diváka obklopuje, vtahuje jej do sebe. Obyčejný chodec nemá úniku před „tyranii prostoru“, je jím polapen, nemůže se vymlouvat, že s tím, kde se vyskytuje a co vidí nemá nic společného. Současný přístup k veřejnému prostoru je mnohdy neosobní. *„Odcizení je skutečnost patřící k modernímu životu. Dnes, kdy cestujeme šestkrát dál než před padesáti lety, máme na své sousedy, svůj domov a sociální kontakty méně času.“*⁴⁸ Problém vidím v prostředí, které nás obklopuje, podvědomě spouští naše negativní reakce, vyvolané například výše zmiňovanou unifikací prvků ve veřejném prostoru. Naštěstí již převažuje uvědomělejší vytváření prostorů a míst, nicméně stále nejsme schopni vizuální stránce veřejného prostoru přikládat důležitost. Na základě předchozího textu víme, že pokud je místo autentické, originální a esteticky hodnotné, žije a pohybuje se nám v něm o poznání lépe. Tyto pojmy nesouvisí pouze se vzhledem místa, ale také s jeho umístěním – s historickými kořeny současnosti. Lidé utvářejí místa a místa utvářejí lidi, je to vzájemná biografie vtisknutá do krajiny i města. Řeč míst, jež k nám promlouvají, nás zasahuje a ovlivňuje naše chování, například tím, že se do takovýchto míst stále vracíme. Těchto míst není mnoho. Přitahují nás svým geniem loci, který je vzácností. Dnes je absence genia loci bohužel zcela běžná a co horšího, většina obyvatel přinejmenším našeho teritoria už ji ani nechápe jako ztrátu. Proto považuji za důležité zachování takových míst,

které budou na naši mysl a představivost obecně působit tak, že budou mimoděk a třeba i proti naší vůli generovat příběhy. Je třeba si uvědomit, že *disneyfikované* místo negeneruje příběh, ale pop-kulturní klišé.

Teoretickou část své práce bych ráda ukončila výstižným varováním Christophera Daye: „*Kde se zničí místo, tam se zničí i kultura, pak následuje sociální i osobní znehodnocení.*“³

II. VÝTVARNÁ ČÁST

2.1 Odras (obraz) místa

Tvarová a prostorová inspirace místem a jeho okolím.

Instalace v prostoru městského parku Havlíčkových sadů v pražských Vršovicích, květen 20011.

Obrázek 15 – Havlíčkovy sady

Městský park je z mého pohledu místo s velkým potenciálem setkávání, nejen městských obyvatel s přírodou, samotného města s přírodou, ale i člověka s člověkem. Městský člověk přírodu často postrádá, proto je důležité, aby byly prostory s přírodními prvky veřejně přístupné. Působí na člověka pozitivně všemi směry, smyslově i citově. Proto byl výběr prostoru, ve kterém jsem projekt nakonec realizovala, jednoznačný. Během vybírání připadalo v úvahu více míst Vršovic, která znám od dětství a během let jsem si k nim vytvořila většinou velice pozitivní vztah. Nakonec jsem se rozhodla pro prostor Havlíčkových sadů.

V první fázi práce jsem se nechávala inspirovat tvary a materiály, které se zde vyskytují. Sledovala jsem prvky, které jsou pro park charakteristické, opakovanými návraty jsem hledala, čím je tvořen *genius loci*. Během tohoto procesu jsem zaznamenávala zajímavá místa a objekty, které z mého pohledu s parkem nejvíce souvisí. Postupně jsem našla společného jmenovatele,

kterým byly kamenné zídky, odrazy zeleně v kalužích, těmi je park díky nekvalitním chodníčkům proslaven, a samozřejmě samotnou zeleň.

Obrázek 16 - Detail zídky

Obrázek 17 - kaluž s odrazem stromů

Nalezla jsem způsob, jak všechny tyto tři prvky propojit ve své práci. Zrcadlo je odrazová plocha jako kaluž, stejně tak odráží své okolí a prvek kamene jsem chtěla do objektu vnést podobným rozložením zrcadel, jako je rozložení kamenů v okolních zídkách. Místo, které jsem pro objekt vybrala byl ideálně rostlý strom, na který by bylo možné zavěsit „panel“ zrcadel a kolem kterého byl hustý porost zeleně. Stromy a keře v bezprostředním okolí stromu by ale bylo to jediné, co by panel „zobrazil“.

Obrázek 18 - Hledání místa

Obrázek 19 - Návrh realizace

Proto jsem po sléze přehodnotila výběr místa a došla jsem k shluku velkých kamenů na exponovanějším a frekventovanějším místě, kde jsem mohla využít prvku kamene a zároveň rozmístit zrcadla méně invazivním způsobem po místě. Toto rozmístění vycházelo z přirozenosti daného místa, které jsem se rozhodla respektovat.

Obrázek 20 - Místo realizace

Od nápadu vypůjčení různých zrcadel od obyvatel Vršovic jsem upustila a nainstalovala jsem na místě zrcadla vlastní, tří různých velikostí. Všechna jsem je rozmístila nepravidelně, podle rozložení jednotlivých kamenů. Výsledně umístěná zrcadla namířená různými směry odrážela své okolí: stromy, půdu, okolní kameny, lidi a sebe navzájem. Zajímavým prvkem byl při slunečném počasí pohyb odrazů slunce po místě. Odrazy v průběhu dne putovaly po okolí a dotvářely měnící se atmosféru. Zrcadla zdůrazňovala přirozenou podstatu místa, i když byla přidána na místo „uměle“, při pohledu na ně vidíme opět místo, na kterém se nacházejí. Pohled člověka do jednoho ze zrcadel může evokovat fakt, že marnotratný a sobecký člověk hledí pouze na sebe, za ním je však veškerá příroda, kterou on svojí zahleděností systematicky ničí.

Obrázek 21

Obrázek 22

III. DIDAKTICKÁ ČÁST

3.1 Hledání identity místa

Cílová skupina: žáci ZUŠ, nebo II. stupeň ZŠ

Trvání projektu: 4-6 týdnů

Cíl: vyburcování k vnímání místa v souvislostech, výtvarná hra s materiály, jednotlivě, nebo po skupinkách, vytvoření instalace, objektu, fotografií, později prezentace na daném místě – výstava.

Koncept projektu: Skupina účastníků projektu si vybere ve svém městě (resp. ve městě, kde navštěvují ZUŠ nebo ZŠ) místo, které je jakkoli zaujme. Nejjednodušší bude místo v parku, kde je lepší možnost využití přírodních materiálů, ale nevylučuji místo industriálního charakteru, nebo ulici. Místo by mělo být alespoň trochu frekventované.

Místo se bude volit na základě potřeb žáků buď upozornit na jeho špatný stav nebo vyzdvižení jeho kvalit. Následující lekce se uskuteční na vybraném místě, kde přemýšlejí nad konkrétní formou, jak danému kousku jejich města vyjádřit úctu, podtrhnout jeho jedinečnost, vytvořit portrét místa nebo kriticky vystihnout jeho chyby. V ideálním případě čekám vytvoření objektu z přírodních i dalších materiálů. Měla by to být v přeneseném slova smyslu hmotná esence místa, v symbolické podobě, to na základě asociací, které místo vyvolává – představivost se pojí s identitou místa.

Výsledkem je vytvoření objektu, instalace, souhrnu fotografií (kreseb, maleb), které zde účastníci také nainstalují. V následující diskusi nad vystavenými objekty se děti snaží najít společné a rozdílné prvky. Po té vytvoří pozvánky na vernisáž a v určený den ji zde se všemi náležitostmi uskuteční. Na první pohled obyčejné místo se stane svátek, společenskou událostí, estetickým prožitkem.

Cílem je snaha naučit žáky (potažmo kolemjdoucí veřejnost) vnímat veřejný prostor, a místa v něm, v širších kontextech. Pochopení, že i k místům, jejichž majitelé nejsme, můžeme mít vztah. Naučit se místu naslouchat, vnímat smyslové podněty, své citové reakce na ně a na základě nich k nim zaujmout postoj.

Závěr

Závěrem stručné shrnutí: Současný veřejný prostor musí splňovat jistá kritéria, díky nimž nebude v obyvatelích budit dojem odcizenosti a zároveň bude praktický. Aby byl prostor dostatečně živý, musí přitahovat obyvatele, musí se stát místem určitých aktivit. Velkým kladem je jedinečnost, identita, příznivě působí, pokud byl prostor navržen a uspořádán pod vedením jedné myšlenky. Identitu místa tvoří mimo jiné *umění ve veřejném prostoru*. Neoddělitelnou součástí urbánní estetiky je význam místa, veřejný design. Vedle tohoto by mělo místo mělo mít takzvanou „sociabilitu“, to znamená vlastnosti, které podporují shlukování a komunikaci jedinců. Vytváření vztahu k místu ve veřejném prostoru, který na první pohled „nepatří nikomu“, je z mého pohledu v současnosti základním požadavkem pro to, aby se zejména v našich podmínkách veřejný prostor a jeho funkce dostali na určitou úroveň, jak z vizuálního, tak i sociálního hlediska. Můj subjektivní postoj je takový, že pokud bude mít městský veřejný prostor schopnost jeho obyvatele uklidňovat a současně inspirovat, vznikne-li mezi lidmi a místem vazba, nejlépe komunikace, může to mít velice pozitivní dopad na vývoj společnosti, vztahy mezi lidmi a v neposlední řadě na vztah k estetice. V průběhu zpracovávání této bakalářské práce jsem objevila sílu a potenciál veřejného prostoru duševně a vizuálně vzdělávat.

Použitá literatura

1. JIRKALOVÁ, Karolina. Inventura urbanismu : Opožděné probuzení urbanistů. *Art+Antiques*. 2010, 12, s. 52-57. Dostupný také z WWW: <www.artantiques.cz>. ISSN 1213-8398.
2. BREGANTOVÁ, P. et al.: *Dějiny českého výtvarného umění [VI/ sv.1 a 2] 1958 – 2000*, Praha, 2007. ISBN 9788020014896
3. DAY, Christopher. *Duch & místo : uzdravování našeho prostředí: uzdravující prostředí*. první. Šlapanice : ERA , 2004. 273 s. ISBN 80-86517-95-0.
4. GEHL, Jan. *Život mezi budovami : Užívání veřejných prostranství*. 1. vydání. Brno : Nadace Partnerství, 2000. 202 s. ISBN 80-85834-79-0.
5. GEHL, Jan; GEMZOE , Lars . *Nové městské prostory*. 1. vydání. Šlapanice : ERA group spol s r.o. , 2002. 263 s. ISBN 80-86517-09-8.
6. HALÍK, Pavel; KRATOCHVÍL, Petr; NOVÝ, Otakar. *Architektura a město*. 1. vydání. Praha : Academia, 1998. 204 s. ISBN 80-200-0665-6.
7. HUMHAL, Pavel. *Osobní a veřejné*. první. Praha : Tranzit, 2008. 158 s. ISBN 978-80-87259-00-9.
8. KOUCKÝ, Roman. *Elementární urbanismus*. první. Praha : Zlatý řez, 2006. 263 s. ISBN 80-902810-6-0.
9. KYNČL, Jakub. *39 Bydlení ve městě*. 1. vydání. Brno : ERA , 2005. 243 s. ISBN 80-7366-039-3.
10. NIO architecten. *Katalog k výstavě*: Alena Hanzlová, 2007. ISBN 978-903853-1-3.
11. NOVÁČKOVÁ, Kateřina. Posad'te se prosím : Lavičky jako součást veřejného prostoru. *Art+Antiques*. 2010, 1, s. 54-58. ISSN 1213-8398
12. POHL, Rudolf. *Úvod do dopravní a manipulační techniky*. 1. vydání. Praha : Nadace Kristiána Josefa Willenberga, 1997. 397 s. ISBN 80-01-01649-8.
13. RAIMANOVÁ, Ivona . *V prostoru 2000 : Generace 1986-2009*. první. Liberec : Spacium, o. p. s., 2009. 253 s. ISBN 978-80-254-5751-1.
14. SCHMEIDLER, Karel, et al. *Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě*. druhé. Brno : Zdeněk Novotný, 1997. 292 s. ISBN 80-238-6582-X.
15. ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Veřejné prostory : V územně plánovacím procesu*. první. Brno : VUT v Brně, 2003. 146 s. ISBN 80-214-2505-9.

Seznam internetových zdrojů

16. *David Černý*. [online]. 2004 [cit. 2011-06-14]. Dostupné z WWW: <www.davidcerny.cz>.
17. *Dům umění města Brna* [online]. 2008 [cit. 2011-06-14]. Anketa UMĚNÍ V ULICÍCH. Dostupné z WWW: <http://www.dum-umeni.cz/cz/clanek/anketa_umeni_v_ulicich>.
18. *Vetřelci a volavky* [online]. 2011 [cit. 2011-06-14]. Nová věčnost?. Dostupné z WWW: <<http://www.vetrelciavolavky.cz/texty/vizualni-umeni-ve-verejnem-prostoru-v-realnem-kapitalismu>>.
19. *Kurt Gebauer* [online]. 2011 [cit. 2011-06-14]. Dostupné z WWW: <www.kurtgebauer.cz>.
20. *Spacium* [online]. 2008 [cit. 2011-06-14]. Dostupné z WWW: <www.spacium.cz>.
21. *Kdy kde* [online]. 2006 [cit. 2011-06-14]. Dostupné z WWW: <http://vystavy.kdykde.cz/sochy/praha/15406___sculpture-grande-2006--sochy-mluvi-s-mestem>.
22. *Časopis stavebnictví* [online]. 2008 [cit. 2011-06-14]. Nová tvář Husova náměstí v Berouně. Dostupné z WWW: <http://www.casopisstavebnictvi.cz/UserFiles/Image/0708/38_namesti.jpg>.
23. *The Plan* [online]. 2005 [cit. 2011-06-14]. The Cyclops - Residential Complex. Dostupné z WWW: <http://www.theplan.it/J/index.php?option=com_content&view=article&id=671%3Ai-ciclopi-complesso-residenziale&Itemid=1&lang=en>.
24. *Representingplace.wordpress.com* [online]. 2010 [cit. 2011-06-14]. Representing Place. Dostupné z WWW: <<http://representingplace.files.wordpress.com/2010/04/serra-tiltedarc.jpg>>.
25. *Volker-goebel* [online]. 2010 [cit. 2011-06-14]. La Defense. Dostupné z WWW: <<http://www.volker-goebel.biz/GrafikenLaDefense3/Corbuparis.jpg>>.

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Příklad ulice (pěší zóna v Písku)	9
Obrázek 2 - Husovo náměstí v Berouně ²²	10
Obrázek 3 - Existující struktura města se střetává s novou, Le Corbusierova kresba nové Paříže ²⁵	18
Obrázek 4 a Obrázek 5 - Jak rozdílně na nás tyto dva vchody působí?	24
Obrázek 6 - Neosobní prostor bez místa	25
Obrázek 7 - Dvanáct obytných domů z dílny NIO architecten ²³	33
Obrázek 8 - Hlavní nádraží , Masarykovo nádraží , magistrála ¹²	36
Obrázek 9 – Správný způsob vedení chodce	38
Obrázek 10 – Situace v ulici V Olšinách	38
Obrázek 11 – Přejíždění pro chodce V Olšinách na Praze 10.....	38
Obrázek 12 - nakloněný oblouk ve veřejném prostoru na dolním Manhattanu. ²⁴	45
Obrázek 13 - Výstava k výročí vpádu Varšavských vojsk do Československa v roce 1968	50
Obrázek 14 - Výstava k výročí vpádu Varšavských vojsk do Československa v roce 1968	51
Obrázek 15 – Havlíčkovy sady.....	53
Obrázek 16 - Detail zídky.....	54
Obrázek 17 - kaluž s odrazem stromů	54
Obrázek 18 - Hledání místa	55
Obrázek 19 - Návrh realizace	55
Obrázek 20 - Místo realizace	55
Obrázek 21.....	56
Obrázek 22.....	56

Přílohy

Příloha A: Odraz (obraz) místa – soubor fotografií v přiložených deskách

Příloha B: Odraz (obraz) místa – presentační plakát v přiložených deskách